

Шифр

Мій вибір

**Соціально-педагогічні основи
формування усвідомленого батьківства
в учнівській молоді**

З М І С Т

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	6
1.1. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічна проблема.....	6
1.2. Зміст та методи формування у школярів навичок усвідомленого батьківства.....	10
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	15
2. 1. Підготовка учнівської молоді до виконання батьківських ролей як один з шляхів формування усвідомленого батьківства.....	15
2.2. Визначення стану сформованості навичок усвідомленого батьківства у старшокласників	20
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасний етап суспільного розвитку в Україні характеризується трансформацією традиційних стереотипів репродуктивної поведінки, загостренням демографічних проблем, зміною моделей сімейних стосунків. Трансформація соціально-економічних умов життя українського суспільства неоднозначно позначилась на функціонуванні сім'ї як виховному інституті, породила виникнення нових проблем, пов'язаних із втратою таких загальнолюдських цінностей, як родина, рід, батьківство, материнство. Сім'я як важливий інститут соціалізації реалізує політику держави через збереження та передачу життєвого досвіду народу, його морально-етичних цінностей. У ній закладаються перші уявлення дитини щодо виконання ролей чоловіка/жінки, батька/матері. Лише материнська і батьківська любов, піклування є гарантом та основною умовою психічного, фізичного, духовного розвитку дитини, адже її самопочуття визначається задоволенням у сім'ї найголовніших потреб: любові та довіри, самостійності, самоствердження та визнання. Саме таке батьківство є відповідальним і усвідомленим.

Для виховання дитини необхідна наявність обох батьків. Вказуючи на відповідальність матері та батька за виховання дитини, видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський наголошував, що з перших років шкільного життя потрібно формувати основи істинної духовної відмінності чоловіка та жінки – продовження себе в дітях. Він зазначав, що виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіків і дружин – це, по суті, одна з найважливіших цільових ліній роботи школи, адже матерями й батьками будуть майже всі [24]. Ці настанови педагога щодо підготовки молоді до виконання ролей батька/матері, свідомого батьківства, подолання упереджень при оцінці статевої відповідної діяльності, набагато випередили час і слугують наріжними принципами виховання і сьогодні.

Соціальна політика держави щодо підтримки сім'ї у виконанні батьківських обов'язків визначена Конституцією України, Сімейному кодексі

України та в ряді законів, постанов Кабінету Міністрів України, в яких розкриваються ідеї утвердження почуття обов'язку батьків, дітей, забезпеченні кожної дитини належним сімейним вихованням тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити тенденцію, яка відображає деформацію соціальних і моральних цінностей у свідомості молоді щодо шлюбу та створення сім'ї. З одного боку, сучасна молодь досить рано починає статеве життя, а з іншого – виявляється психологічно не готова до створення сім'ї, до батьківства.

Проблема підготовки молоді до виконання ролей батька/матері знаходиться в полі зору науковців різних галузей. Молода сім'я, особливості її функціонування і розвитку досліджувалися соціологами (Н.Головатий, І.Демент'єва, Н.Юркевич та ін.); психологами (Т.Андрієєва, О.Бодальов, О.Бондарчук та ін); соціальними педагогами (Т.Алексеєнко, А.Капська, В.Кравець, В.Кузь та ін). Формування педагогічної культури батьків досліджували Н.Гусак, І.Гребеннікова, Т.Кравченко, С.Толстоухова; формування культури та готовності до материнства – І.Братусь, В.Брутман, Н.Максимовська, О.Нестерова та ін.; формуванню усвідомленого батьківства приділялась увага у дослідженнях Л.Буніної, Т.Веретенко, Р.Овчарової, Н.Шевченко та ін. Теоретичні та практичні проблеми девіантного материнства, психологічне підґрунтя аномальної материнської поведінки розкривають І. Братусь, В. Брутман, А. Варга, Т. Гурко, О. Ісупова та інші. Проте, недостатньо вченими визначаються особливості формування навичок усвідомленого батьківства в учнівської молоді. Актуальність проблеми формування усвідомленого батьківства серед учнівської молоді й недостатня її розробленість у вітчизняній соціально-педагогічній теорії та практиці зумовили вибір теми дослідження: **“Соціально-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства в учнівської молоді”**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати зміст, форми і методи формування усвідомленого батьківства в учнівської молоді та визначити педагогічні умови ефективної реалізації цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати сутність і компоненти усвідомленого батьківства.
2. Проаналізувати зміст, форми та методи формування усвідомленого батьківства учнівської молоді.
3. Визначити шляхи ефективного формування усвідомленого батьківства в учнівської молоді.

Об'єкт дослідження – формування усвідомленого батьківства.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування усвідомленого батьківства в учнівської молоді.

Щоб реалізувати мету і завдання дослідження, ми використали такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення) та емпіричні (бесіда, анкетування, тренінг, експеримент).

Наукова та практична значущість дослідження полягає у визначенні форм та методів ефективного формування навичок усвідомленого батьківства в учнівської молоді.

Дослідження проводилось поетапно. На першому етапі (2011-2012 рр.) вивчалася та аналізувалася педагогічна, психологічна література з проблем формування усвідомленого батьківства; визначалися і конкретизувалися об'єкт, предмет, завдання наукового дослідження. На другому етапі (2012-2013рр.) здійснювався констатувальний та формувальний експеримент з визначення сучасного стану сформованості усвідомленого батьківства в учнівської молоді; здійснювався порівняльний аналіз кількісних та якісних показників, формулювалися висновки.

Структура роботи: наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладений на 30 сторінках. Загальна кількість сторінок – 56.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічна проблема

Запорукою особистого щастя кожної людини є створення сім'ї та народження дітей. Без дітей, без сім'ї людське життя неповне. Проте, кожен повинен знати, що бути подружжям чи батьками дуже непросто. Сімейне щастя не дається просто, воно є результатом того, наскільки добре люди знають один одного, наскільки вони будуть дотримуватись законів сімейного життя і батьківства. Ось чому важливо розуміти сутність поняття „батьківство”.

Особливу увагу до батьківства вчені різних наукових галузей (психології, соціології, соціальної педагогіки) стали приділяти в останні десятиріччя. З позиції системного підходу феномен батьківства можна розглядати як підсистему в системі сім'ї та водночас як відносно самостійне утворення.

Здійснивши аналіз соціально-педагогічної та психологічної літератури з даної проблеми, ми дійшли висновку, що єдиного тлумачення терміну „батьківство” немає. Короткий тлумачний словник сучасної української мови батьківство визначає як кровну спорідненість між батьком і його дитиною [15]. Г.Лактіонова під батьківством розуміє процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей [25, с.94]. У свою чергу, І.Братусь в поняття „батьківство” вкладає комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших умов, що дозволяють родині мати стільки дітей, скільки вона бажає [2, с.37].

Аналізуючи тлумачення батьківства іншими вченими (О.Безпалько, Т.Лях, А.Капської) можна узагальнити, що в їхньому розумінні батьківство – це факт походження дитини від одного чоловіка, юридично посвідчений записом. Нам імпонує думка О. Безпалько, яка під батьківством розуміє процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей [1, с. 47]. Як зазначає вчена, батьківська позиція характеризується наступними ознаками: *адекватність* –

найбільш близька до об'єктивної оцінки психологічних та характерологічних особливостей дитини, побудова виховного впливу на основі такої оцінки; *гнучкість* – здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно її віковим особливостям, конкретним ситуаціям; *перспективність* – спрямованість виховних зусиль на майбутнє у відповідності з вимогами, які поставить перед дитиною подальше життя [1, с. 47]. Причому у період становлення батьківство є нестійкою структурою, яка проявляється у неузгодженості деяких компонентів між батьками, супроводжується періодично виникаючими конфліктними ситуаціями, відрізняється рухомістю структури. Тоді, як розвинена форма характеризується відносною стабільністю й реалізується в узгодженості поглядів між батьками про батьківство. Ця форма батьківства включає певні компоненти і складові (див. табл.1.1) та передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

Таблиця 1.1

Складові компонентів батьківства

<i>Компоненти батьківства</i>	<i>Складові батьківства</i>		
	<i>Когнітивна</i>	<i>Емоційна</i>	<i>Поведінкова</i>
Ціннісні орієнтації	Визначає ставлення людини до цінностей.	Емоційне забарвлення та оціночне ставлення до спостережень, що демонструють значущість тієї чи іншої ціннісної орієнтації.	Спрямованість батьків на реалізацію ціннісної орієнтації, досягнення значущої мети, захисту тієї чи іншої суб'єктивної цінності.
Батьківські установки та очікування	Уявлення про репродуктивні норми суспільства, про розподіл батьківських ролей та ідеальний образ дитини.	Погляди, судження, оцінки, а також домінуючий емоційний фон в реалізації батьківських установок та очікувань.	Включає реальну репродуктивну поведінку, взаємовідносини подружжя, батьківське ставлення та батьківські позиції.

Батьківське ставлення	Знання та уявлення про різні способи та форми взаємодії з дитиною, знання про мету виховання дітей	Включає оцінки та судження щодо різних типів батьківського ставлення, а також емоційне забарвлення поведінкового прояву батьківського ставлення.	Являє собою форми та способи підтримки контакту з дитиною, форми контролю, виховання взаємовідносин.
Батьківські почуття	Знання та уявлення щодо необхідності батьківської любові, знання щодо ідеального батька/матері	Гамма почуттів, домінуючий емоційний фон, який супроводжує оцінки образу дитини, свого чоловіка/дружини та себе в ролі батька/матері.	Батьківське ставлення, батьківські позиції. Прояви почуттів у різних ситуаціях спілкування в сім'ї.
Батьківська позиція	Уявлення щодо ідеального та реального образу дитини, про існування різних батьківських позицій	Домінуючий емоційний фон, судження та оцінка реального образу дитини своєї батьківської позиції та взаємовідносин батьки-діти.	Комунікативні батьківські позиції, прогностичний аспект (планування) подальшої взаємодії з дитиною.
Батьківська відповідальність	Уявлення про відповідальну та безвідповідальну поведінку батьків; про розподіл відповідальності між подружжям в своїй сім'ї	Оціночне ставлення до розподілу відповідальності в сім'ї, пов'язані з цим емоційні переживання, оцінка себе як батька/матері з точки зору відповідальності.	Контроль своєї поведінки та сімейної ситуації; роль в сім'ї з точки зору відповідальності.
Стиль сімейного виховання	Визначає які почуття, які виникають у батьків щодо розподілу відповідальності, використання способів спілкування з дитиною.	Включає загальні уявлення про можливі способи спілкування з дитиною та стиль виховання. виховання.	Безпосередньо, пов'язана з уміньми, навичками щодо виховання та навчання дитини, доглядом за нею, матеріальним забезпеченням, вмінням будувати гармонійні взаємостосунки у подружжі, використовувати стиль сімейного виховання.

Таким чином, батьківство є багатокомпонентним явищем, яке включає ціннісні орієнтації, установки та очікування, батьківські почуття, батьківські позиції, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання

(авторитарний, ліберальний, демократичний). Причому кожен з названих компонентів має три складові: когнітивну, емоційну та поведінкову.

В.Рамах виділяє два різновиди батьківства: інстинктивне та усвідомлене. Усвідомлене - коли материнство є для жінки обдуманим вчинком, свідомим актом вибору життєвих пріоритетів. Інстинктивне - коли поява дитини значною мірою результат несподіваний і є швидше прикритим, ніж бажаним варіантом розвитку подій для самої жінки [22, с. 67]. Г. Лактіонова, О. Безпалько усвідомлене батьківство розуміють як форму батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. Основними характеристиками усвідомленого батьківства є батьківська позиція та стиль поведінки батьків.

Усвідомлене батьківство, на думку І.В. Братусь, може бути визначене як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості [3, с. 35]. У свою чергу, Л.Буніна аналізує усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище, що відображає форму батьківства та включає у себе сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок і стосується виховання, навчання, розвитку дитини з метою забезпечення формування здорової та зрілої особистості [4, с. 10]. Дослідниця стверджує, що усвідомлене батьківство – прояв загальної культури особистості, а також її якісна характеристика, ступінь готовності до виховання [4, с. 11]. Ми поділяємо думку автора про те, що батьківство має дві складові: по-перше, спрямованість на ефективний та якісний розвиток дитини як майбутнього члена соціуму, по-друге, необхідність досягнення самими батьками певного рівня соціокультурного розвитку.

Л.Буніна свідоме батьківство визначає як певний показник ступеня готовності особистості до виховання власних дітей. Але відзначає, що поняття „усвідомлене батьківство” не тотожне поняттю „культура материнства”, оскільки останнє розглядається вченою як загальніше явище, котре можна

аналізувати не тільки на рівні особистості, але й на рівні соціуму, а також характеризує певний ступінь не тільки психологічної, але й соціальної зрілості майбутньої матері [4, с. 11].

Таким чином, усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків чи осіб, які їх замінюють, між собою, іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного, гармонійного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Усвідомлене батьківство включає в себе всі вище перелічені компоненти батьківства і передбачає прагнення батьків до поповнення своїх знань, розвитку умінь, якостей та почуттів стосовно процесу виховання дитини, гармонізації сімейних стосунків.

На формування батьківства впливають різні фактори, які ієрархічно можна розмістити на таких рівнях: рівень суспільства, рівень батьківської сім'ї, рівень власної сім'ї та рівень конкретної особистості (див. Додаток А). Суспільство дає для особистості певний взірець батьківства, який започатковує формування батьківства в кожному конкретному випадку, враховуючи особливості подружжя, їх ціннісно-мотиваційну сферу та досвід, отриманий у батьківській сім'ї.

Педагогічні висновки щодо єдності позицій громадянина та сім'янина як виховної сили батька чи матері у формуванні такої самої позиції в майбутньому в своїх дітей, створення та підтримання атмосфери взаємної прихильності, вимогливості, поваги, про необхідність для нормального виховання дітей піклування батьків набувають особливої актуальності для вивчення ефективних шляхів підготовки молоді до усвідомленого батьківства.

1.2. Зміст, форми та методи формування у школярів навичок усвідомленого батьківства

Одним з важливих напрямів роботи соціального педагога загальноосвітньої школи з підготовки учнів до сімейного життя є формування в них адекватних уявлень про виконання ролі батьків. Для того, щоб результати цього процесу були ефективними, необхідно знати вихідний рівень

сформованості усвідомленого батьківства у старшокласників: їхні знання, ставлення, мрії, плани. Так, відомо, що для школярів раннього юнацького віку характерні певні уявлення в розумінні співвідношення між коханням і шлюбом, нереалістичність у сприйнятті себе та оточуючих, споживацькі тенденції стосовно майбутньої сім'ї та супутника життя. Однак, недостатньо дослідженими залишаються інші важливі аспекти: погляди учнівської молоді на основні функції сім'ї, взаємини між батьком і матір'ю, батьками та дітьми. Подальшого дослідження потребує також оцінка дівчатами та хлопцями своєї відповідності тій моделі сім'ї (батьківської), яка в них сформувалась.

У нашому дослідженні ми формування розглядаємо як спеціально організований процес, що надає цілеспрямований характер і прискорення становленню особистості, її готовності до успішної життєдіяльності через утворення та розвиток особистих властивостей, оволодіння певним видом діяльності.

Формування навичок усвідомленого батьківства – це процес систематичного свідомо здійснюваного впливу на свідомість дитини, з метою забезпечення її нормального психічного, статевого розвитку, передачі наукових знань про стать людини, взаємини між людьми.

Метою формування навичок усвідомленого батьківства є – організація умов для набуття та виконання батьківських ролей, готовності підлітка до створення сім'ї; усвідомлення цінності сім'ї та батьківства в житті кожної людини. Формування батьківства як почуття і рольової позиції молоді спрямованої на дитину, здійснюється в процесі соціалізації під впливом наступних соціально-психологічних чинників [8, с. 13]: *власний позитивний досвід спілкування* зі своїм батьком чи з людиною, яка його заміняла (встановлено, що психологічна підготовка до майбутньої ролі, що відбувається за умови емоційної близькості з власним батьком/ матір'ю та конструктивних відносин з ними, забезпечує молоді в майбутньому тісний емоційний контакт з власною дитиною, підвищуючи задоволеність батьківською роллю); *активна емпатійна позиція* одного з членів подружжя стосовно іншого (готовність до

розуміння бажань, очікувань та побоювань); *психологічна підтримка один одного*; розділення відповідальності за фізичний та психологічний стан, турбота тощо; *присутність чоловіка при народженні дитини* (психологічна підтримка дружини під час пологів; розуміння процесу народження дитини як спільної праці обох батьків; розуміння пологів як зустрічі з дитиною, а не як “суто жіночої справи”, сповненої болю й крові тощо); *перший емоційно-позитивний контакт батьків з дитиною* (відчуття задоволеності собою, дитиною; бачення в дитині окремої особистості; повага до її бажань і потреб); *особисте бажання бути батьками* (свідоме бажання прийняти батьківські ролі поєднана з усвідомленням власної відповідальності за фізичний і психічний розвиток дитини та готовністю вкладати свої фізичні й психологічні сили і час задля благополуччя дитини тощо) [17, с. 45].

На сьогодні вчені [2, 3, 8, 9, 25, 27] під *змістом формування навичок усвідомленого батьківства* розуміють систему знань про виконання батьківських функцій, культури взаємин між батьком і матір'ю, шлюб і сім'ю. Система знань про виконання батьківських функцій зорієнтована на загальнолюдські цінності, становить певний логічний взаємозв'язок різних дисциплінарних знань, які розширюються та поглиблюються з віком дитини.

Зміст формування навичок усвідомленого батьківства ґрунтується на таких принципах, як об'єктивність, правдивість, науковість, опори на позитивне, національності, адресності, інформованості, послідовності, системності природності та принцип створення умов, сприятливих для формування навичок усвідомленого батьківства (Додаток Б).

Основними завданнями формування навичок усвідомленого батьківства на думку більшості вчених є наступні:

- обґрунтування цінності сім'ї та батьківства в житті людини;
- ознайомлення з сутністю батьківства та усвідомленого батьківства;
- формування відповідального ставлення до виконання ролей батька/матері та батьківських функцій;

- формування культури поведінки та спілкування між юнаками та дівчатами;

- інформування про етику і психологію батьківської поведінки;

- ознайомлення школярів із стилями батьківської поведінки та ознайомлення з можливими наслідками батьківства у ранньому віці [25, с. 64].

З метою формування навичок усвідомленого батьківства використовується ряд форм та методів. Серед форм найпоширеніших є: індивідуальні (етична бесіда, консультація, інформування, листування); групові (тренінг, семінар, тести, відео лекторії, конкурси, вікторини та ін); масові (тематичні дні, тижні, акції, вечори, конференції та ін).

Одним із основних засобів згуртування вихованців різної статі є організація їх спільної діяльності і збагачення досвіду міжстатевого спілкування, серед яких: спільні трудові справи, громадська діяльність, робота в гуртках, секціях, екскурсії, походи; організація свят, вечорів, організація взаємодопомоги хлопчиків та дівчаток.

Найбільш доцільними у формуванні навичок усвідомленого батьківства є методи, які активізують думку школярів, спонукають їх до роздумів, осмислення інформації, пошуку аргументів за і проти. Серед словесних методів, досить поширеними є метод етичної бесіди, диспуту, „ мозковий штурм”.

Як ефективний метод формування усвідомленого батьківства, пізнання морально-психологічних засад побудови людських взаємин є також сюжетно-рольова гра. Під час таких ігор учасники прагнуть застосовувати свій життєвий досвід у побудові сюжетної лінії, а значить замислюватись над проблемою; сам процес гри викликає особливу емоційну атмосферу, коли у невимушеній обстановці учасники дискутують на тему кожного варіанту сюжету, типовим чи нетиповим він є у реальному житті, якими можуть бути наслідки запропонованого розв'язку проблеми; програвання ролей вимагає від учасників певної ідентифікації з дійовими особами, що розширює межі образів „Я” і „не Я”. Доцільно використовувати сюжетно-рольову гру та творення на її основі

авторами гри – школярами – оповідання для вивчення типових моделей батьківської поведінки.

З метою активізації пізнавальних засад статевої свідомості юнаків та дівчат є широко використовується метод „*мозкового штурму*”, який сприяє активізації розумової діяльності, динамічності розумових процесів, здатності абстрагуватись від об’єктивних умов та існуючих обмежень, формує вміння приймати нестандартні рішення, зосередитись на вирішенні актуальної проблеми.

Дієвим у формуванні навичок усвідомленого батьківства виявився *метод можливих варіантів* (“*дерево рішень*”), який використовувався для раціоналізації процесу прийняття рішення в ситуації, коли неможливо однозначно розв’язати поставлене завдання. Зазначений метод ми використовували також під час аналізу соціально-моральних ситуацій, що допомогло нам досягнути повного розуміння причин поставленої проблеми, механізм прийняття складних рішень, проаналізувати суперечливі дані. Це дало змогу точніше оцінити загальний культурний, інтелектуальний рівень розвитку особистості старшокласників.

Ефективним, хоча і трудомістким є *дослідницький метод*, коли вихованці залучаються до самостійного формулювання морально-психологічних проблем, пошуку шляхів їх розв’язання.

Отже, формування навичок усвідомленого батьківства завжди спрямоване на вироблення у школярів таких раціональних установок: розуміння сутності поняття усвідомлене батьківство, батьківство, сім’я; знання стилів батьківської поведінки, усвідомлення батьківських функцій, розуміння етико-психологічних, економічних, педагогічних засад розвитку шлюбно-сімейних відносин.

Розділ 2. Шляхи формування усвідомленого батьківства в учнівської молоді

2. 1. Підготовка учнівської молоді до виконання ролей батька/матері як один з шляхів формування усвідомленого батьківства

Формування готовності до сімейного життя – це багатоаспектна проблема, яку пов'язують зі зрілістю особистості, розвитком свідомості та самосвідомості індивіда. Відомо, що самосвідомість у юнацькому віці структурується навколо статеворольового розвитку особистості (Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон).

Готовність до будь-якої діяльності в сучасній філософській, соціологічній, психологічній літературі розглядається як цілеспрямоване вираження рівня розвитку особистості, яке включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, вміння, настановлення на певну поведінку.

В.Кравець вважає, що готовність випускників шкіл до сімейного життя є системою сформованих стійких якостей особистості, необхідних для успішного створення та функціонування сім'ї. Ціннісні орієнтації розглядаються ним як регулятор поведінки особистості в сім'ї і показник готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя [16]. В. Сисенко виокремив морально-психологічну готовність особистості до сімейного життя, під якою він розуміє засвоєння цілого комплексу вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється сімейне життя. Вчений ввів поняття “здатність до шлюбу” та виокремив такі його складові, як: здатність турбуватися про іншу людину, робити добро; здатність співчувати, співпереживати, “входити” в емоційний світ партнера, розуміти його, знаходити духовну єдність з ним; здатність до співпраці, спілкування; висока етична культура, що передбачає вміння бути толерантним, великодушним та добрим, розуміти іншу людину з усіма її недоліками, стримувати власний егоїзм [19, с.30]. Цей погляд поглиблює С. Ковальов, який наголошує, що морально-психологічна готовність включає в себе наявність у молодій людини знань про характер, темперамент,

особливості спілкування, інтереси, самооцінку майбутнього партнера, знання та вміння налагоджувати здоровий психологічний клімат в сім'ї, розв'язувати конфліктні ситуації, знання індивідуальних особливостей іншої людини, знання моральних норм взаємин між юнаком і дівчиною, чоловіком і жінкою, батьками та дітьми. При цьому автор наголошує на значущості дошлюбного періоду як найскладнішого у психологічному плані [19, с. 30]. Саме на цьому етапі узгоджуються уявлення подружжя про сімейні ролі, місце матеріальних і духовних цінностей у життєдіяльності майбутньої сім'ї. Як бачимо, готовність до шлюбу трактується авторами або як оволодіння певною сумою знань і умінь, або як формування особистісних якостей, значущих у сімейному житті. Такий підхід є, на нашу думку, одностороннім і не відображає даного поняття у повному обсязі.

Важливим показником сформованості готовності до створення сім'ї І.Шалімова називає спрямованість юнаків та дівчат на іншу людину. Формування бажання зрозуміти оточуючих людей, вміння враховувати їхні інтереси, смаки, настрої, звички, на його думку, є необхідною умовою для побудови сімейного життя [29, с. 71]. М. Алексєєва, О. Насонова розглядали готовність до шлюбу як багатоаспектну проблему, яка включає, перш за все, питання формування психологічної статі особистості, її статевої ролі, розвиток, оволодіння моделями чоловічої та жіночої поведінки, проте відомо, що зразки гендерної поведінки у більшості випадків орієнтовані на традиційні, нерівні позиції чоловіка і жінки в сім'ї [31, с. 50].

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дозволив у дослідженні взяти за вихідне положення, що *готовність до сімейного життя* – це складне, інтегроване утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічного образу Я; включає стійку позитивну мотивацію на створення сім'ї, актуалізацію знань, соціальних умінь і навичок, необхідних для реалізації функцій сім'ї, розвиток особистісних якостей сім'янина, здатності до емпатійного розуміння партнера та конструктивну поведінку у шлюбі.

Готовність до сімейного життя учнівської молоді залежить від взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників та становить синтез взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів: когнітивного, емоційного і поведінкового. Когнітивний (пізнавальний) компонент – це наявність у юнаків та дівчат системи знань, необхідних у сімейному житті, зокрема з педагогіки і психології, достатнього рівня поінформованості з питань моралі, питань шлюбу, а також правничих знань, господарсько-економічних засад функціонування сім'ї. Виокремлюючи у структурі готовності, даний компонент, ми виходили з того, що стійка зорієнтованість дівчини чи юнака на створення сім'ї формується також на основі знань про сім'ю, закономірності перебігу подружнього життя. До нього входять ті особистісні утворення, функція яких полягає у забезпеченні адекватної орієнтації особистості на свою майбутню сімейну роль. Такими у даному випадку виступали знання, усвідомлений власний життєвий досвід.

Емоційний компонент передбачає здатність до рефлексії та саморегуляції поведінки і емоційних станів, а також усвідомлення юнаками та дівчатами сформованості таких якостей, як співчуття, співпереживання, взаєморозуміння, взаємодопомога, підтримка, здатність контролювати емоції та почуття тощо. Емоційно-регулятивний компонент включає переживання особистістю хвилюючих подій, зустрічі з людиною іншої статі, кохання, перших спроб побудови близьких стосунків. Сюди входить широкий спектр емоційних установок щодо себе (від самоповаги до самоприниження, від поваги до іншого до нівелювання його Я), саморегуляція поведінки та емоційних станів.

Оскільки передумовою успішного виконання сімейних ролей є система умінь та навичок, то ми виокремили поведінковий компонент готовності. Він включає соціально-психологічні вміння, особливості сценаріїв гендерної та сексуальної поведінки, специфіку самоорганізації життєдіяльності.

Виділені системні блоки особистісних характеристик (компоненти готовності) перебувають в органічному зв'язку і динамічній взаємодії один з

одним. У сукупності їх можна розглядати як своєрідну модель готовності молодих людей до створення сім'ї та усвідомленого батьківства.

Виходячи з теоретичних передумов, враховуючи зазначені вимоги, більшість дослідників [3, 7, 9, 13] стверджують, що підготовка учнів старших класів до сімейного життя має містити наступні аспекти:

- загальносоціальна підготовка – передбачає виховання правильного розуміння дорослості; почуття відповідальності за свої вчинки; ознайомлення з особливостями сучасної сім'ї, її значенням у житті людини та суспільства;

- моральна підготовка є вихованням готовності будувати сім'ю і формування якостей сім'янина (доброзичливості, емпатійності, толерантності, турботливості, терплячості, вірності, відповідальності тощо); виховання почуттів, честі та гідності у міжстатевих стосунках; критичне ставлення до хибних настанов щодо протилежної статі – негативізму, споживацтва, байдужості тощо; ознайомлення із системою вимог, яким повинна відповідати кожна стать за правилами подружнього життя, культурою, етикою й естетикою поведінки в сім'ї;

- психологічна підготовка передбачає наступні компоненти: спрямованість на іншу людину, розуміння її зовнішніх проявів поведінки та самопочуття, розвиток уміння помічати переживання іншої людини, психологічно підтримувати її; формування таких якостей як емоційна гнучкість, емоційна стабільність, розуміння партнера, адаптивність, готовність до вчинків; розвиток психологічної привабливості особистості, здатність до контакту з іншими людьми, вміння спілкуватись і співпрацювати; ознайомлення учнів старших класів із психологічними основами дружби та кохання, морально-психологічного клімату в сім'ї, етапами досягнення подружньої сумісності; умовами гармонізації сімейних стосунків, навчання розумінню психологічних особливостей чоловіка і жінки, вмінню враховувати їх у міжстатевому спілкуванні, готовності долати конфліктні ситуації у цих стосунках; ознайомлення з прийомами саморегуляції, зняття стресів, самоконтролю та самокорекції поведінки;

– фізіолого-гігієнічна підготовка забезпечує знанням фізіологічних особливостей чоловічого та жіночого організмів, питання особистої гігієни; виховує турботливе ставлення до свого здоров'я та піклування про здоров'я інших, уміння вести здоровий спосіб життя;

– педагогічна підготовка формує уявлення про роль сім'янина у вихованні дітей, виховний потенціал сім'ї, специфіку сімейного виховання, виховних функцій батька та матері, про шляхи підвищення педагогічної культури батьків, також забезпечує оволодіння конкретними знаннями та вміннями з самовиховання та виховання дітей;

– правова підготовка ознайомлює школярів із основними положеннями сімейного права щодо порядку укладення шлюбу, усвідомлення учнями необхідності його державної реєстрації, правових наслідків незареєстрованих шлюбів, засвоєння прав і обов'язків подружжя, особистісних і майнових відносин, пояснення таких державних актів, як позбавлення батьківських прав та усиновлення; ознайомлення з причинами, правовими основами та соціальними, економічними, психологічними і педагогічними наслідками розлучень, аліментними зобов'язаннями; з умовами укладення шлюбного договору; з окремими положеннями кримінальної відповідальності за ухилення від лікування венеричних захворювань, незаконні аборти, згвалтування, розбещення неповнолітніх та задоволення статевої пристрасті неприродними способами;

– господарсько-економічна підготовка забезпечує психологічну настанову на необхідність ведення домашнього господарства, готовності до домашньої праці; орієнтує на рівномірний розподіл обов'язків у веденні домашнього господарства між усіма членами сім'ї; спрямовує на подолання хибних поглядів на розподіл домашньої праці на чоловічу та жіночу; навчання учнів раціональній організації домашньої праці (точний перелік справ, визначення послідовності і тривалості виконання кожної); прищеплення навичок раціонального планування сімейного бюджету [16, с. 83].

Незважаючи на значну кількість наукових праць з проблем статевого виховання, підготовки учнівської молоді до шлюбу та усвідомленого батьківства, роль соціального педагога у вирішенні цих питань майже не досліджувалася. Отже, на сучасному етапі залишається актуальною потреба в спеціально розроблених програмах роботи зі старшокласниками, щодо їх підготовки до майбутнього сімейного життя та усвідомленого батьківства, в яких враховувалася б специфіка віку при викладанні матеріалу. Основною метою даних програм повинна бути не тільки загальна поінформованість молоді щодо питань сім'ї, а й сприяння ціннісному самовизначенню, особистісному та емоційно-чуттєвому розвитку учнів. Даний підхід, на нашу думку, слугуватиме тим запусковим механізмом, який буде мати вплив на формування усвідомленого ставлення до власного майбутнього загалом, та ставлення до себе як сім'янина, батька чи матері зокрема.

2.2. Визначення стану сформованості навичок усвідомленого батьківства у старшокласників

На основі результатів теоретичного аналізу проблеми дослідження ми розробили анкету, яка включала запитання та відповіді, що забезпечили можливість з'ясувати: розуміння учнями понять "батьківство", "материнство"; знання функцій сім'ї та їх значення; уявлення про сімейні ролі батька/матері, розподіл батьківських обов'язків; основні цінності у системі взаємин між дитиною та батьками, уявлення про якості ідеальних батька та матері; оцінку своєї відповідності виконанню соціальних ролей батька та матері.

У дослідженні взяли участь 18 учнів 10 А класу (5 дівчат і 13 хлопців) (контрольна група) і 20 учнів 11 Б класу (5 дівчат і 15 хлопців) (група експериментальна) Луцької ЗОШ I- III ст. № 24 Волинської області (анкета подана нами в Додатку В).

Отримані дані показують, що учні в цілому знають основні батьківські ролі. Проте, привертають увагу досить значні відмінності між юнаками та дівчатами в їх уявленнях про значимість ролей батька/матері. Спочатку

охарактеризуємо розуміння школярами юнацького віку поняття “батьківство” (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1

Розподіл відповідей респондентів щодо розуміння поняття “батьківство”, за статтю, класом навчання, %

Що ви розумієте під поняттям “батьківство”?	Учні 10-го класу				Учні 11-го класу			
	N		P, %		N		P, %	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
а) процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей	8	4	61,5	80	9	1	60	20
б) факт походження дитини від певного батька	4	1	30,8	20	2	1	13,3	20
в) комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших умов, що дозволяють родині мати стільки дітей, скільки вона забажає.	1	–	7,7	–	4	3	26,7	60

Розуміння поняття “батьківство” у дівчат та юнаків є різним. Проте учні розуміють, що це не лише факт походження дитини від батьків, але й процес створення умов для нормального розвитку, навчання і виховання. На цьому зосереджують увагу хлопці та дівчата 11-го класу (60 % відповідей), зокрема наголошують на комплексі соціальних, психологічних медичних та інших умов, що дозволяють родині мати дітей скільки вона забажає.

За даними дослідження для школярів юнацького віку основною цінністю для ефективного виконання батьківських функцій є взаєморозуміння між подружжям. Слід зазначити, що це спостерігається як у відповідях хлопців (61,5 %), так і у відповідях дівчат (80 %) 10-го класу. Ця ж тенденція зберігається в учнів одинадцятого класу обох статей. Не менш важливою цінністю є матеріальне благополуччя, як для хлопців, так і для дівчат десятого класу, відповідно відсоток відповідей 46,2 % і 80 %. При цьому необхідно зазначити, що чим старші школярі, тим ця цінність стає значущою: відсоток відповідей хлопців та дівчат одинадцятого класу 60 % та 80 %.

Результати опитування вказують на те, що хлопці та дівчата визнають взаєморозуміння між подружжям, любов до дітей важливими цінностями, що забезпечують ефективне виконання батьківських функцій, усвідомлене та

відповідальне ставлення до виконання батьківських обов'язків. З переважної більшості відповідей учнів обох статей двох класів ми бачимо, що школярі надають великого значення матеріальному благополуччю, що позитивно характеризує виконання економічної функції сім'ї. Разом з тим ці дані можна інтерпретувати і в тому аспекті, що учні називають цінності “матеріальне благополуччя” і “наявність квартири”, яких немає у їх реальному житті.

Розглянемо, якими є уявлення учнів про такий важливий аспект як обов'язки, котрі повинен виконувати батько у сім'ї. Нами було визначено вісім ролей, які, на нашу думку, повинен виконувати батько у благополучній сім'ї. Результати опитування подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Які обов'язки батька в сім'ї (за статтю, класом навчання, %)

Які обв'язки повинен виконувати батько?	Учні 10-го класу				Учні 11-го класу			
	N		P, %		N		P, %	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
а) виховувати дітей	8	4	61,5	80	10	5	66,7	100
б) вести домашнє господарство	3	3	23,1	60	3	5	20	100
в) матеріальне забезпечення	6	3	46,2	60	7	4	46,7	80
г) допомагати жінці у господарських справах	1	4	7,7	80	3	5	20	100
д) бути другом жінки	2	2	15,4	40	3	2	20,4	20
е) бути опорою і захисником сім'ї	1	3	15,4	60	5	1	33,3	20
є) організувати дозвілля	1	1	7,7	20	2	1	13,3	20
ж) вести фінансові справи	4	2	30,8	40	5	2	33,3	40

Аналіз відповідей хлопців та дівчат десятого класу показав, що тільки стосовно ролі “вести фінансові справи” їхні погляди співпали: 30,8 % і 40 %. Цікаво, що дівчата надавали досить серйозного значення ролям “виховувати дітей”, “вести домашнє господарство”, “допомагати жінці в господарчих справах”, “матеріальне забезпечення”, “бути опорою і захисником сім'ї”, про що свідчить 80 %, 60 %, 60 %, 60 % їх відповідей. Що ж стосується хлопців, то

для них суттєвішими ролями батька є “виховання дітей”, “ведення фінансових справ” і “матеріальне забезпечення сім’ї” (61,5 %, 30,8 % і 46,2 % відповідей). Учні одинадцятого класу визначили ролі батька: хлопці (60,7 % відповідей) вважають, що головна роль є виховання дітей, не менш важливою є матеріальне забезпечення сім’ї (46,7 % відповідей); дівчата головними вважають виховання дітей і допомога жінці у господарчих справах (100 % відповідей), матеріальне забезпечення сім’ї (80 % відповідей).

Для матері в сім’ї нами було виділено сім ролей: ведення домашнього господарства, бути другом чоловіку, бути охоронницею домашнього вогнища, бути символом краси і чарівності, виховання дітей, ведення фінансових справ, організувати дозвілля (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Які обов’язки виконує мати в сім’ї (за статтю, класом навчання, %)

Які ролі повинна виконувати матір?	Учні 10-го класу				Учні 11-го класу			
	N		P, %		N		P, %	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
а) вести домашнє господарство	4	4	30,8	80	5	5	33,3	100
б) бути другом чоловікові	8	1	61,5	20	9	2	60	40
в) бути “охоронцем домашнього вогнища”	2	5	15,4	100	4	5	26,7	100
г) бути символом краси і чарівності	8	2	61,5	40	9	2	60	40
д) виховання дітей	9	5	69,2	100	10	5	66,7	100
е) вести фінансові справи	4	3	30,8	60	5	2	33,3	40
є) організувати дозвілля	4	1	30,8	20	6	3	40	60

Як свідчать результати таблиці 2.3., хлопці та дівчата двох класів головною роллю матері визначають “виховання дітей”. “Ведення домашнього господарства” і “бути охоронницею домашнього вогнища” дві ролі, які визначили дівчата важливими для успішного виконання матері своїх функцій у сім’ї (10 клас – 80 %, 100 %; 11 клас – 100 % і 100 % відповідей). Для хлопців юнацького віку одними із найголовніших ролей матері виступили “виховання

дітей”, “бути другом чоловіка” та “бути символом краси і чарівності” (10 клас – 69,2 %, 61,5 %. 61,5 %; 11 клас – 66,7 %, 60 %, 60 % відповідей).

Отже, головним обов’язком батька і матері в уявленнях учнівської молоді є виховання дітей. Очевидною стає та обставина, що школярі виховуються в сім’ї і в них сформовані уявлення про соціальні ролі батька та матері, значення їх виховної функції. Якості, якими мають володіти батьки, подані нами у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Якими якостями та вміннями повинні володіти батьки (відповіді за статтю, класом навчання, %)

Якими якостями та вміннями повинні володіти батьки?	Учні 10-го класу				Учні 11-го класу			
	N		P, %		N		P, %	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
а) доброзичливість	7	5	53,8	100	8	1	53,3	20
б) чесність	12	5	100	100	13	1	86,7	20
в) гуманність	4	2	30,8	40	6	2	40	40
г) працелюбність	2	1	15,4	20	6	3	40	60
д) організованість	1	2	7,7	40	3	2	20	40
е) дотепність	2	3	15,4	60	2	1	13,3	20
є) любов до дітей	9	5	69,2	100	11	5	73,3	100
ж) освіченість	7	1	53,8	20	9	4	60	80
з) стриманість	1	–	7,7	–	2	1	13,3	20
и) мужність	4	4	30,8	80	5	1	33,3	20
і) вміння господарювати	8	2	61,5	40	12	3	80	60
й) вміння захистити сім’ю	4	2	30,8	40	6	2	40	40
к) вміння забезпечувати сім’ю	3	2	23,1	40	8	3	53,3	60

Ці дані демонструють, що учні мають досить розгорнуте уявлення про якості батька і матері. Суттєвою рисою матері та батька учні виділяють любов до дітей. Очевидним є той факт, що дівчата і хлопці дещо по-різному розуміють ці якості. Відмінності в уявленнях можуть призводити до формування в молодих людей неадекватних очікувань стосовно поведінки майбутнього супутника життя в ролі матері або батька.

Що стосується оцінки учнями своїх можливостей у виконанні ролі батька чи матері, то серед хлопців, впевнених у своїх можливостях, була більшість (61,5 % та 46,7 % відповідей); таких, які дали негативну відповідь (23,1 % та 33,3 % відповідей) і “не задумувались” (15,4 % та 40 % відповідей). З відповідей дівчат ми можемо говорити про те, що вони не задумувались над цим питанням (40 %, 40 % відповідей) (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5.

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки своїх можливостей у виконанні обов’язку батька чи матері, за статтю, класом навчання, %

Чи впевнені ви у своїх можливостях у виконанні обов’язку батька чи матері?	Учні 10-го класу				Учні 11-го класу			
	N		P, %		N		P, %	
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.
а) так	8	1	61,5	20	7	1	46,7	20
б) не задумувались	2	2	15,4	40	3	2	40	40
в) ні	3	2	23,1	40	5	2	33,3	40

Отже, хлопці юнацького віку стосовно цієї сфери сімейного життя виявили значно більший оптимізм, ніж дівчата, що ми зв’язуємо з меншою відповідальністю в питаннях, що стосуються сім’ї (результати опитування подано нами в Додатку Г).

Проведене дослідження свідчить, що уявлення учнівської молоді про батьківські обов’язки відзначаються недостатньою повнотою, розходженнями у поглядах хлопців і дівчат, досить низькою оцінкою себе як майбутніх батьків. Виявлені особливості розуміння учнівською молоддю сутності виконання батьківських ролей відображаються на їхньому ставленні до інституту сім’ї.

Тому ці аспекти ми врахували в процесі здійснення цілеспрямованої просвітницької роботи з ознайомлення старшокласників з сутністю усвідомленого батьківства, його компонентами та стилями.

Навчальним планом загальноосвітньої школи I-III ст. № 24 м. Луцька в варіативній частині передбачено читання факультативу „Психологія сімейного життя”. Як один з аспектів дослідження, ми долучились до читання даної дисципліни і провели *лекції* на тему: “Якими повинні бути мама і тато?”, “Діти

– квіти життя!”, бесіди “ Чи готові Ви виховувати дитину?”, “Щаслива сім'я – здорова нація”, диспут “Діти без шлюбу, за і проти”, а також рольова гра “Моя ідеальна сім'я”.

Засадовим стосовно планування сім'ї є прийняття добровільного рішення про розмір сім'ї, яке ґрунтується на наданому їй праві визначати бажану для неї кількість дітей та проміжки між їх народженням. Реалізація такого рішення здійснюється шляхом контролю над репродуктивними діями й має на меті не тільки досягти бажаної кількості дітей і зберегти їх, але й вибирати час народження дитини з урахуванням віку батьків та соціально-економічних умов, регулювати інтервали між народженнями дітей, уникнути небажаної вагітності. Тому, одним з завдань дослідження було проведення просвітницької роботи щодо ознайомлення старшокласників із засобами контрацепції та методами попередження небажаної вагітності. Адже, грамотне застосування контрацептивів, які сприяють збереженню здоров'я жінки, відкривають шлях до щасливого материнства є одним з показників культури сім'ї.

Застосування надійних контрацептивних засобів сприяє подоланню страху перед небажаною вагітністю, а отже гармонізації інтимних стосунків. З цією метою ми використали *метод можливих варіантів* (“*дерево рішень*”) та *метод самооцінки*, за допомогою яких обговорювалася проблема переривання вагітності (див. табл. 2.6 та 2.7.). Кожен учасник мав обрати для себе один із запропонованих варіантів і аргументувати його.

Таблиця 2.6.

Чи має жінка моральне право перервати вагітність?

Варіант 1: Жінка має право перервати свою вагітність	
Підтвердження	Заперечення
1. Оскільки людина є господарем свого життя, то вона сама вирішує, що їй робити.	1. Жінка завжди повинна пам'ятати, що ненароджений ще малюк уже відчуває страшну біль, коли переривають його життя.
2. Якщо жінка невиліковно хвора і знає, що вагітність прискорить її смерть, тоді вона має право зробити аборт.	2. Часто трапляються помилки в діагнозах і жінка повинна завжди мати надію на шанс вижити, пам'ятаючи при цьому, що сили їй може надати нове

	народжене життя.
3. Рятуючи життя іншої людини, вона свідомо може перервати свою вагітність.	3. Свідомо позбавляючи життя своєї майбутньої дитини, немає впевненості в тому, що життя іншої людини буде врятованим.
Варіант 2: Жінка не має морального права перервати свою вагітність	
Підтвердження	Заперечення
1. Жінка повинна пам'ятати, що життя її дитини є найвищою цінністю і дане воно Богом, а тому переривати вагітність вона не має права.	1. Жінка має право самостійно розпоряджатись своїм життям і життям майбутньої дитини.
2. Ніякі обставини не можуть спровокувати вбивство ще ненародженої людини.	2. Можуть існувати певні обставини, за яких жінка може це зробити.
3. Перериваючи вагітність, потрібно пам'ятати про біль і страждання ненародженої людини.	3. Власний біль і переконаність жінки це зробити завжди сильніші, ніж страждання іншої людини, тим більше ще ненародженої.
Варіант 3: Жінка за певних обставин має право перервати свою вагітність	
Підтвердження	Заперечення
1. Страшна хвороба (матері або дитини) може стати причиною абортів.	1. Ніяка хвороба не дає права людині позбавити життя іншу людину.
2. Розчарування в житті та безвихідь можуть стати спонукою абортів.	2. Людське життя багатше, ніж будь-які тимчасові труднощі і вихід є практично з усяких життєвих ситуацій..
3. Свідоме та добровільне виконання громадянського обов'язку (донорство) ціною життя ненародженої дитини.	3. Життя людини є її безцінним даром і ним потрібно дорожити.

Таблиця 2.7.

Самооцінка знань про методи і засоби попередження вагітності

<i>Оцінка за 5-бальною шкалою</i>	<i>Юнаки</i>	<i>Дівчата</i>
5	15,1	11,5
4	47,5	48,4
3	24,3	21,5
2	8,1	9,4
1	3,8	7,2
Немає відповіді	1,2	2

Таким чином, як свідчать результати дослідження основними джерелами інформації про контрацепцію старшокласники називають: знайомих і подруг – 56,0 %, книги, журнали, відеофільми – 22,7 %, батьків – 9,7 %, лікаря – 3,8 %,

педагогів – 1, 2 %. Не випадково близько 70 % дівчат під час сексуального дебюту не використовували ніяких засобів запобігання.

Зневажання контрацептивів у молодіжному середовищі можна пояснити такими чинниками: не існує методів запобігання, вільних від недоліків. Завжди доводиться вибирати між ризиком завагітніти і небезпекою для здоров'я одного чи обох партнерів; негативний вплив багатьох методів контрацепції на „природність” статевих задовольень відштовхує молодь. Вже сама необхідність щось планувати і готувати суперечить прагненню до молодіжної спонтанної сексуальності, до свободи від „технічних” аспектів; застосування протизаплідних засобів частішає з віком і збагаченням сексуального досвіду. Активне і свідоме обговорення сексуальності і контрацепції суперечить традиційно навіюваній жіночій ролі, що передбачає пасивність і сексуальну незацікавленість.

Перспективною формою цілеспрямованої підготовки до усвідомленого батьківства та сімейного життя є *тренінг*, в якому поєднуються ефективні методи та засоби навчання і виховання, об'єднані однією метою – формування адекватних уявлень, вмінь і навичок. Інтеграція теоретичної та практичної готовності учнівської молоді до усвідомленого батьківства дозволяє вдосконалити навчально-виховний процес, закріпити нові знання та поведінкові вміння, навички, розширити знання й уявлення про можливі моделі сім'ї та виконання соціальних ролей батька та матері. Тому основна роль у формуальному експерименті відводилася тренінгу: “Усвідомлене батьківство як умова ефективного виховання дитини” (Додаток Д).

У процесі проведення тренінгу вирішувалися такі завдання: формування в дівчат і хлопців юнацького віку впевненості в соціальній і особистісній значущості всебічної підготовки до створення благополучної сім'ї, виховання моральних якостей, необхідних сучасним матері та батькові; розширення знань про особливості сучасної молодої сім'ї, актуальні проблеми виховання дітей; оволодіння необхідними знаннями про вікові особливості дітей на різних етапах соціалізації; вміннями та навичками спілкування в сім'ї, керування

власними емоціями та почуттями; формування вмій та навичок, необхідних для виконання сімейних функцій.

Результати повторного зрізу показали, що проведена нами робота дійсно сприяла позитивним змінам у формуванні уявлень учнівської молоді про виконання ролі батька чи матері (Додаток Г). Змінилося розуміння “батьківства” дівчатами юнацького віку. До тренінгу вони пояснювали це явище, як факт походження дитини від певного батька (62,5 %), після тренінгу відповіді розподілилися між такими трактуваннями цього поняття, як процес забезпечення батьками необхідних умов для повноцінного розвитку (37,5%), виховання та навчання дітей (25 %) комплекс умов, що дозволяє родині мати дітей, скільки вона забажає і здійснювати їхнє виховання (37,5 %).

Головну роль, яку повинен виконувати батько, хлопці вважають, як і раніше, виховання дітей і матеріальне забезпечення сім'ї (58,1%). Для дівчат більш вагомю за виховання дітей (75%) стала роль домогосподарки (100%). Змінилося відношення щодо поняття “материнство”: на 24,9 % відповідей хлопців і на 25 % відповідей дівчат збільшились показники такої характеристики поняття, як забезпечена можливість народжувати дітей та їх виховувати; і відповідно зменшилась кількість відповідей наступної характеристики біологічне і соціальне відношення матері до дитини.

Думки школярів юнацького віку про взаємини між дітьми та батьками суттєво змінилися (74,9%у хлопців, 75% у дівчат). Надавши перевагу взаєморозумінню між батьками та дитиною, респонденти поступилися рівноправністю, яку до цього ставили на одну з перших позицій.

Ми також помітили усвідомлення хлопцями того, що у вихованні дітей батько повинен брати активнішу участь (66,6%). Після цілеспрямованого виховного впливу на особистість юнака, кількісні показники якостей “доброзичливість” і “працелюбність” збільшились до 91,3% і 74,7% відповідно. У дівчат провідною якістю залишилась любов до дітей. І це природно, що хлопці та дівчата визначають любов до дітей пріоритетною рисою матері/батька, показники (83% хлопців і 87,5% дівчат).

Змінилося ставлення респондентів щодо розподілу виконання обов'язків між батьками. Переважна більшість хлопців (66%) і дівчат (100%) наголошують на тому, що вихованням дітей повинні займатися обоє батьків, коли ж до проведення тренінгу вони вважали, що виховувати дівчинку повинна більше мати, а хлопчика – батько. Щодо впевненості респондентів у можливості виконання обов'язку батька/матері, то дівчата (87,5%) називали відповідь “не задумувались”, а після проведення тренінгу – відповідь “так” (87,5%). Ми пояснюємо це тим, що дівчата статево дозрівають швидше і у них раніше прокидається материнській інстинкт.

Одержані дані свідчать про позитивні результати дослідження в експериментальній групі. Достовірність і вірогідність отриманих результатів забезпечувалася: використанням оптимальних і ефективних методів, засобів формування усвідомленого батьківства, адекватних меті та завданням дослідження, поєднанням якісного та кількісного аналізу одержаних результатів.

На основі проведеної роботи ми сформулювали наступні поради соціальним педагогам у формуванні навичок усвідомленого батьківства в учнівської молоді і підготовки їх до майбутнього сімейного життя:

- запровадження факультативу в старших класах загальноосвітніх шкіл, присвяченого проблемам материнства й батьківства („Азбука материнства”);
- використання змісту предметів шкільного навчання;
- проведення в позаурочний час заходів, орієнтованих на підготовку майбутніх матерів: лекцій, етичних бесід, диспутів, лекторіїв, читацьких конференцій, вечорів запитань і відповідей, турнірів знавців сім'ї тощо;
- здійснення педагогічної просвіти батьків з питань статевого виховання та використання виховних можливостей сім'ї, потенціалу матері у формуванні правильного ставлення до майбутнього материнства.

- проведення діагностично-корекційної роботи з учнями, які мають відхилення в психосексуальному розвитку, в міжстатевих стосунках, в статевій поведінці;

- ознайомлення молоді з різноманітними засобами контрацепції для попередження непланованої вагітності, роз'яснювальна робота про шкідливість і наслідки абортів.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу соціально-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволяють визначити її складність, багатогранність, недостатню розробленість, відсутність системного підходу у використанні різноманітних форм, методів, засобів підготовки учнівської молоді до усвідомленого батьківства.

На основі аналізу наукових підходів вчених усвідомлене батьківство розглядається нами як соціально-педагогічне явище, що відображає форму батьківства, яка включає в себе сукупність якостей, знань, вмінь, навичок і передбачає виховання, навчання, розвиток дитини з метою забезпечення процесу формування всебічної та гармонійної особистості. Важливою складовою процесу підготовки хлопців та дівчат до майбутнього сімейного життя є формування усвідомленого батьківства, як складного, системно організованого та відносно стійкого утворення, спрямованого на оптимальну адаптацію до виконання функцій батьків та ефективне функціонування в майбутньому сімейному житті.

Визначення сутності, змісту та особливостей процесу підготовки учнівської молоді до виконання соціальних ролей дружини та матері, чоловіка та батька ґрунтувалося на аналізі вітчизняного досвіду підготовки молоді до сімейного життя, що дало можливість виділити тенденцію переходу від класичної моделі, що обмежується статевим вихованням, до всебічної підготовки з виконання сімейних ролей та функцій. У змістовому аспекті процес підготовки учнівської молоді до виконання соціальних ролей дружини

та матері, чоловіка та батька повинен враховувати вікові, індивідуальні особливості юнаків і дівчат, необхідність формування особистісних якостей та включати такі аспекти: соціальний, етичний, правовий, психологічний, фізіолого-гігієнічний, педагогічний, господарсько-економічний.

У процесі експериментальної роботи апробовано тренінг “Усвідомлене батьківство як умова ефективного виховання дитини”, що забезпечило ефективність підготовки учнівської молоді до виконання соціальних ролей дружини та жінки, чоловіка та батька з урахуванням гендерного підходу.

Аналіз результатів експериментальної роботи підтвердив твердження, що підготовка учнівської молоді до виконання соціальних ролей батька та матері є ефективною, якщо вона організована як цілеспрямований соціально-педагогічний процес, що ґрунтується на гендерному підході, результативній методиці її реалізації та здійснюється в умовах сприятливого мікросередовища й скоординованих зусиль соціальних інститутів.

Проведене дослідження не вичерпує всю багатогранність проблеми. Потребують соціально-педагогічного дослідження питання формування усвідомленого батьківства студентської молоді; питання культури материнства/батьківства тощо. Пошук відповідей на них є предметом подальшої роботи над проблемою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О.В. Системний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді / О.В.Безпалько // Соціальна педагогіка: теорія та практика – 2006. – № 3. – С. 46-54.

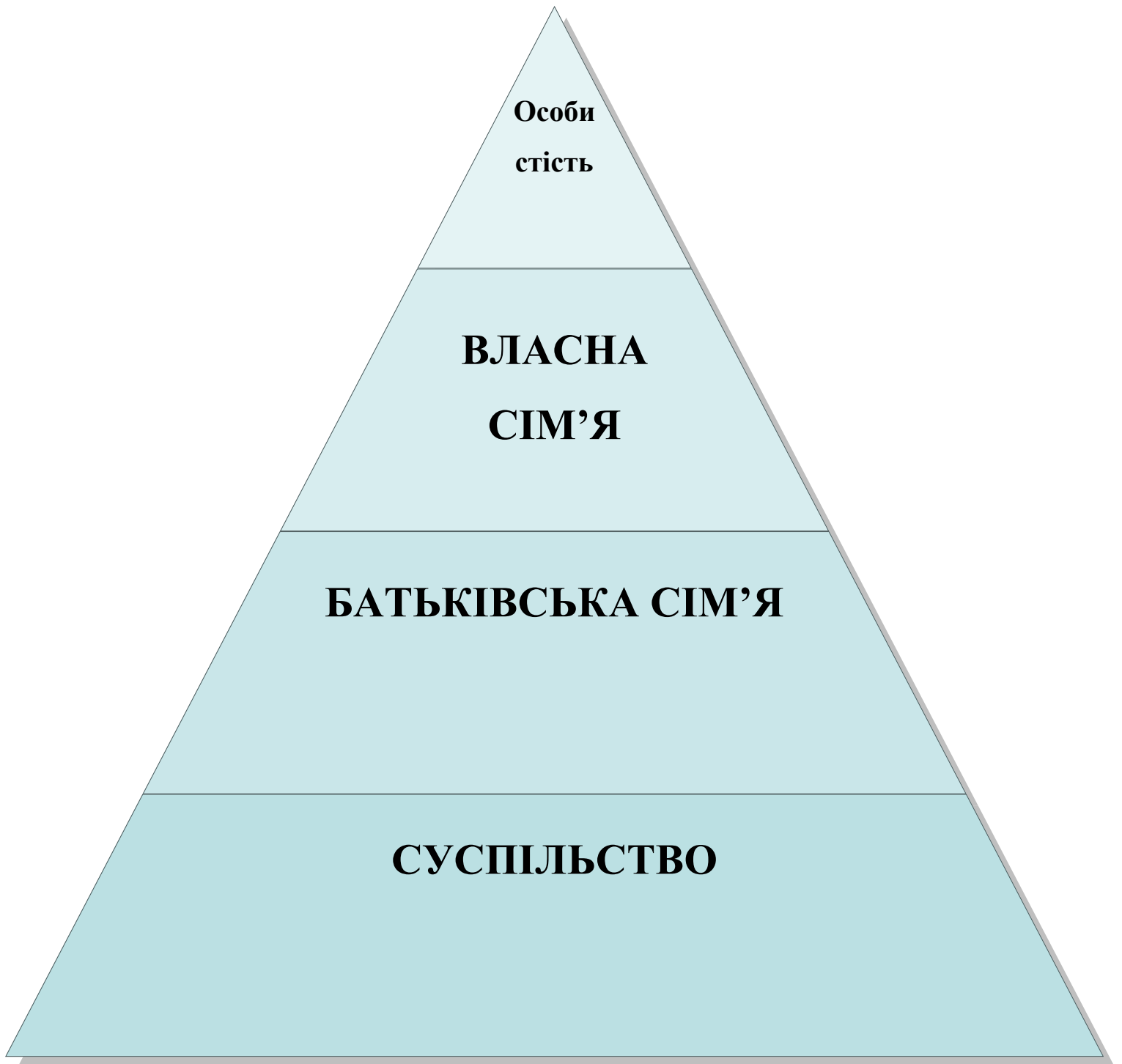
2. Братусь І., Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини (методичні матеріали) / І.Братусь, А.Гулевська-Черниш, Т. Лях // Практична психологія та соціальна робота – 2002. – № 5. – С. 36-49.

3. Братусь І. Програма “Школа батьківства” / І.Братусь // Практична психологія та соціальна робота – 2002. – № 6. – С. 35-47.
4. Буніна Л.М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства / Л.М.Буніна // Діти – батьки – сім’я. – Вип. 3. – К., 2005. – С. 9-16.
5. Буніна Л.М. Соціально-педагогічний підхід до розуміння сутності батьківства / Л.М.Буніна // Педагогіка і психологія професійної освіти : Наук. – метод. журнал. – Л., 2004. – № 1. – С. 145-150.
6. Буніна Л.М. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічне явище / Л.М.Буніна // Вісник Луганського держ. пед. університету ім. Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – 2003. – № 7. – С. 18-20.
7. Веретено Т.Г. Методика підготовки юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька / Т.Г., Веретено. Н.І. Гусак // Діти-батьки-сім’я. – Вип. 2. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 24-33.
8. Вязнікова О.В. Формування навичок усвідомленого батьківства у старшокласників / О.В.Вязнікова // Психологічна газета. – 2006. – № 16. – С. 13-16.
9. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: Навчальний посіб. / Т.В. Говорун, В.П. Кравець та ін. – Т., 2004. – 144 с.
10. Гнатюк Л.М. Формування у молоді уявлень про сім’ю як необхідний етап підготовки до шлюбу / Л.М. Гнатюк, І.О.Трухін // Психологія: Республіканський науково-методичний збірник. – К., 1990. – С. 124 – 133.
11. Гусак Н.І. Педагогічні проблеми підготовки юнацтва до сімейного життя / Н.І. Гусак // Вісник Харківського державного пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. – 1998. – № 3. – С. 99-103.
12. Дзюбо Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання / Л. Дзюбо // Психолог. – 2005. – № 28. – С. 18-20.
13. Долинська Л.В. Підготовка молоді до сімейного життя (соціально-психологічний тренінг) / Л.В.Долинська, Т.А.Демидова – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 73 с.

14. Зелінська Т. Гендер: новий погляд на материнство / Т.Зелінська // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 55-57.
15. Короткий тлумачний словник української мови/ за ред. Л.Л.Грушецької.– К., 1978.– 198 с.
16. Кравець В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді / В.П. Кравець – К. : Київська правда, 2000. – 688 с.
17. Максимовська Н. Формування культури материнства в соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу / Н. Максимовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 45-54.
18. Максимовська Н.О. Соціально-педагогічний аспект дослідження культури материнства / Н. Максимовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 4. – С. 37-45.
19. Мілютіна К. Підготовка старшокласників до сімейно-шлюбних стосунків / К. Мілютіна // Психологія – 2002. – № 3. – С. 30.
20. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку // Тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2009 року. К. : ДПКСМ, 2009. – 140 с.
21. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства / Р.В. Овчарова Р.В. – М., 2003. – 319 с.
22. Рамих В.А. Материнство как социокультурный феномен / В.А.Рамих . – Ростов на - Дону, 1997. – 206 с.
23. Соціальна робота з молоддю, яка вступає в шлюб / За заг. ред. А.О. Бучака. – Рівне, 2009. – 32 с.
24. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О.Сухомлинський – К., 1978
25. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: Метод. матер. / За заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – 107 с.
26. Филиппова Г.Г. Психология материнства: Учеб. пособие / Г.Г. Филиппова. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 240 с.

27. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод. матер. для тренера / Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – 105 с.
28. Характеристика батьківства // О.В.Безпалько Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : Навч. пос. – К. : Логос, 2003. – С. 62-63.
29. Шалімова І. Школа та сім'я в підготовці старшокласників до сімейного життя / І.Шалімова // Рідна школа. – 1997. – № 3-4. – С. 71-73.
30. Шапошникова Т.Е. Психологические аспекты готовности к материнству / Т.Е Шапошникова // Психотерапия. – 2004. – №6. – С. 9-19.
31. Шикирава Н. Етика та психологія сімейного життя / Н.Шикирава // Психолог. – 2004. – № 23/24. – С. 48-54.

Фактори формування усвідомленого батьківства

Принципи формування усвідомленого батьківства

<i>№ з/п</i>	<i>Назва принципу</i>	<i>Зміст принципу</i>
1.	Об'єктивність і правдивість	Висловлення всього спектру питань, пов'язаних з батьківськими функціями людини, взаємин між батьком і матір'ю повинно здійснюватись правдиво, реально.
2.	Науковість	Висловлення всього спектру питань, пов'язаних з батьківськими функціями людини, розв'язання складних для розуміння питань має впливати з усталених законів природи і суспільства.
3.	Опори на позитивне	Будь-яка інформація має спрямовуватись на формування позитивного ставлення до виконання людиною ролі батька чи матері, культу сім'ї.
4.	Національності	Національний компонент змісту навчально-виховної роботи передбачає її здійснення на основі широкого використання різних видів народної творчості, надбань народної педагогіки у вихованні сім'янина; традиційним є ставлення українського народу до родинної спілки, кохання, материнства і батьківства як великих цінностей у житті людини.
5.	Адресності та доступності інформації	Адресність формування навичок усвідомленого батьківства передбачає доступність інформації з огляду на вікові можливості дітей, врахування вихователями, соціальними педагогами індивідуальних та соціальних умов їх розвитку, набутого досвіду.
6.	Послідовності і системності	Передбачає наступність у передачі знань, у здійсненні навчально-виховної роботи, необхідної для засвоєння певного обсягу інформації
7.	Природності	Формування навичок усвідомленого батьківства вимагає природності поведінки дорослих
8.	Принцип створення сприятливих умов	Виходячи з основних вікових періодів психічного розвитку особистості, важливим є створення умов, сприятливих для правильного формування навичок усвідомленого батьківства, оволодіння обсягом знань і умінь, необхідних для майбутньої матері чи батька.

АНКЕТА

Ви приймаєте участь у соціально-педагогічному опитуванні, метою якого є вивчення уявлень учнівської молоді про виконання ролі батька та матері, готовності до усвідомленого батьківства. Заздалегідь вдячні за Вашу участь.

Клас _____

Вік _____

Стать _____

1. Що ви розумієте під поняттям “батьківство”:

а) процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання і навчання дітей;

б) факт походження дитини від певного батька;

в) комплекс соціальних, психологічних, медичних та інших умов, що дозволяють родині мати стільки дітей, скільки вона бажає; народжувати лише бажаних дітей та здійснювати їхнє позитивно орієнтоване виховання.

2. Що ви розумієте під поняттям “материнство”:

а) забезпечена законом можливість народжувати здорових дітей, належним чином утримувати їх та виховувати у дусі поваги до прав інших людей, любові до своєї сім’ї та родини;

б) біологічне чи соціальне відношення матері до дитини.

3. Наявність яких цінностей у батька і матері забезпечують виховання батьківських функцій:

а) наявність квартири;

б) матеріальне благополуччя;

в) любов до дітей;

г) взаєморозуміння між подружжям;

д) безконфліктний розподіл обов’язків;

е) наявність спільних інтересів;

є) подружня вірність;

ж) спільне дозвілля.

4. Які ролі повинен виконувати батько:

а) виховувати дітей;

б) вести домашнє господарство;

в) матеріальне забезпечення сім’ї;

г) допомагати жінці у господарських справах;

д) бути другом жінки;

е) бути опорою і захисником сім’ї;

є) організувати дозвілля;

ж) вести фінансові справи.

5. Які ролі повинна виконувати матір:

а) вести домашнє господарство;

б) бути другом чоловікові;

в) “охоронницею домашнього вогнища”;

г) бути символом краси і чарівності;

д) виховувати дітей;

е) вести фінансові справи;

є) організувати дозвілля.

6. Які цінності ви вважаєте найголовнішими у системі взаємин між дитиною і батьками:

а) взаєморозуміння;

б) взаємодопомога;

в) вміння поступитися;

г) рівноправність;

д) любов до рідних.

7. Якими якостями та вміннями повинен володіти батько:

- а) доброзичливість;
- б) чесність;
- в) гуманність;
- г) працелюбність;
- д) організованість;
- е) дотепність;
- є) любов до дітей;
- ж) освіченість;
- з) стриманість;
- и) мужність;
- і) чарівність;
- й) вміння господарювати;
- к) вміння захистити сім'ю;
- л) уміння забезпечити сім'ю.

8. Якими якостями та вміннями повинна володіти матір:

- а) доброзичливість;
- б) чесність;
- в) гуманність;
- г) працелюбність;
- д) організованість;
- е) дотепність;
- є) любов до дітей;
- ж) освіченість;
- з) стриманість;
- и) мужність;
- і) чарівність;
- й) вміння господарювати;
- к) вміння захистити сім'ю;
- л) уміння забезпечити сім'ю.

9. Яка позиція є для вас ближчою:

- а) батьківські обов'язки розподіляти в такий спосіб: якщо в сім'ї дівчинка, то її більше виховує мати, якщо хлопчик – то батько;
- б) виховувати дітей батьки повинні разом;
- в) вихованням дітей повинні займатися і батько й мати, але кожен зі свого боку: жінка повинна більше уваги приділяти догляду за дитиною, її зовнішньому вигляду, моральному вихованню, чоловік – виховувати в дітях “сильний, сміливий дух”, організовувати їх дозвілля.

10. Як повинні розподілятися обов'язки між батьком і матір'ю:

Робить мати	Робить батько

- а) відвідування лікаря з дитиною;
- б) догляд за хворою дитиною;

- в) допомога у виконанні домашнього завдання;
- г) супровід дитини зі школи (дитячого садка);
- д) контроль за дотриманням режиму дня дитини;
- е) відвідування позашкільних закладів.

11. Чи впевнені ви у своїх можливостях у виконанні обов'язку батька чи матері:

- а) так;
- б) не задумувались;
- в) ні.

Зміст тренінгу

“Усвідомлене батьківство як умова ефективного виховання дитини”

Заняття 1

1. Привітання учасників, представлення тренера (20 хв.). Визначення мети та завдань тренінгу. Ознайомлення учасників тренінгу з регламентом роботи. Вирішення організаційних питань. Заповнення анкет.

2. Вправа “Сімейний фотоальбом” (35 хв.).

Мета: познайомити учасників, сприяти згуртованості групи; створити комфортну, доброзичливу атмосферу під час проведення тренінгу.

Ресурси: бланки формату А-4 за кількістю учасників, по дві однакові цукерки різних найменувань за кількістю пар у групі.

Хід проведення. Тренер пропонує кожному учаснику наосліп витягти з мішечка із солодощами одну цукерку, а потім знайти того, хто витягнув таку саму цукерку. Таким чином учасники об'єднуються у пари. Після цього кожному учасникові пропонується заповнити спеціальні бланки, дізнавшись у свого партнера про його: 1) прізвище й ім'я; 2) місце роботи та посаду; 3) випадок з дитинства, який найбільше йому запам'ятався.

Після цього потрібно намалювати портрет свого партнера. Тривалість виконання завдання – шість хвилин. Після закінчення роботи кожен учасник розповідає, що він дізнався про свого партнера. Після того, як усі учасники та тренер у запропонований спосіб представили один одного, всі бланки прикріплюються в куточку кімнати для створення символічного “Сімейного фотоальбому”. Далі проводиться обговорення вправи. Запитання для обговорення: 1. Що нам дало виконання цієї вправи? 2. Які почуття виникали в учасників, коли вони розповідали про партнерів, коли слухали розповідь про себе? 3. Чому ми згадували випадки з дитинства?

3. Вироблення правил роботи групи “Сімейний статут” (15 хв.).

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання правил, на яких базується взаємодія людей у групі, прийняти правила для ефективної роботи під час тренінгу.

Ресурси: ватман із написом “Сімейний статут”.

Хід проведення. Тренер просить учасників відповісти на такі запитання:

1. Що таке правила? 2. Чи повинні бути правила в сім'ї?

Далі тренер пропонує учасникам для успішного обговорення проблем та питань уявити себе членами великої сім'ї. Для того, щоб уникнути сімейних конфліктів і непорозумінь, доцільно виробити й прийняти своєрідний “сімейний статут”, який закріплюватиме правила поведінки, права та обов'язки “членів сім'ї”. Методом мозкового штурму учасники пропонують свої варіанти правил. Тренер записує їх на ватмані.

До уваги тренера. Необхідно звернути увагу учасників на те, що правила – це певні вимоги до поведінки, дотримання яких можна проконтролювати. Орієнтовними правилами можуть бути такі: 1) говорити по черзі (правило руки); 2) дотримуватись регламенту; 3) ставитись позитивно до себе та інших;

4) правило двох рук (якщо хоча б одній людині в колі не зручно, наприклад, тому що стає шумно, вона має право підняти обидві руки, привертаючи увагу оточуючих); 5) бути активним; 6) працювати у групі від початку й до кінця. Доцільно після прийняття правил ще раз звернути увагу учасників на необхідність їх ретельного дотримання. А, в разі потреби, робити це й надалі.

4. Визначення очікувань учасників тренінгу за методикою “Лелека” (15 хв.).

Мета: визначити очікування учасників від проведення тренінгу.

Ресурси: вирізані з паперу пір’їнки (за кількістю учасників), клей, заздалегідь намальований на ватмані лелека, який несе у дзьобі немовля.

Хід проведення. Перед початком тренінгу тренер прикріплює на стіні великий малюнок із зображенням лелеки, який несе у дзьобі немовля. Кожний учасник отримує паперову пір’їнку, на якій протягом п’яти хвилин йому пропонується написати власні очікування від тренінгу. Після того, як всі учасники записали свої очікування, вони по черзі підходять до лелеки, зачитують їх й приклеюють пір’їнки на крила лелеці.

До уваги тренера. Наприкінці тренінгу малюнок лелеки з пір’їнками використовуватиметься для визначення досягнень очікувань учасників.

5. Вправа на завершення “По секрету... пошепки” (5 хв.).

Мета: продовжити знайомство членів групи, стимулювати позитивні емоції в групі.

Хід проведення: Тренер просить учасників підвестися й хаотично рухатись по кімнаті. Далі він пропонує їм упродовж одної хвилини підходити один до одного і тихо промовити на вухо своє ім’я. Після закінчення часу тренер просить кожного учасника протягом ще одної хвилини підходити один до одного та шептати на вухо ім’я тієї людини, до якої він підійшов. Протягом ще двох хвилин тренер пропонує учасникам підходити один до одного та шептати на вухо своє ім’я й ім’я людини, до якої вони підійшли.

До уваги тренера. Якщо всі вже дуже добре знають один одного та промовляти ім’я стає вже не цікаво, можна використовувати інші варіанти гри. Наприклад, можна запропонувати: “Прошепотіть іншому на вухо найпрекрасніше з того, що Ви пережили вчора!”, “Прошепотіть іншому на вухо, що Ви робили у ці вихідні!” тощо.

Заняття 2

1. Вправа на активізацію “Подарунок із дитинства” (10 хв.).

Мета: пригадати учасникам приємні події з дитинства, підготувати їх до виконання наступної вправи.

Хід проведення. Тренер просить учасників пригадати, який найбільш пам’ятний подарунок вони отримали у дитинстві. Потім всі учасники по черзі у вигляді пантоміми показують свій подарунок, а решта намагається відгадати, що це було.

2. Вправа “Асоціативний ланцюжок” (25 хв.).

Мета: знайти асоціативні образи щодо базових понять тренінгу “дитина”, “батьки”, “сім’я” та визначити зміст цих понять.

Ресурси: аркуш ватману, поділений на три колонки, з назвами “дитина”, “батьки”, “сім’я”; конверт з картками трьох видів: “дитина”, “батьки”, “сім’я” (загальна кількість карток відповідає кількості учасників); плівка з визначенням понять.

Хід проведення. I етап (10 хв.). Учасникам пропонується знайти по одному слову-асоціації, пов’язаному з поняттями “дитина”, “батьки”, “сім’я”, і записати його у своєму робочому зошиті. Далі вони по черзі озвучують свої асоціації до цих понять, а тренер записує їх у відповідну колонку ватману, утворюючи своєрідні асоціативні ланцюжки.

II етап (15 хв.). Тренер пропонує учасникам взяти наосліп з конверта по одній картці та об’єднатися у групи згідно з написами на них. Кожна група протягом семи хвилин працює над визначенням поняття, зазначеного на їх картках, спираючись на відповідні асоціативні ланцюжки. Потім групи презентують свої визначення у великому колі. Далі проходить обговорення відповідно до наступних запитань:

1. Для чого необхідно було визначити зміст понять “дитина”, “батьки”, “сім’я”?

2. Чи допомогли у визначенні понять асоціативні ланцюжки?

Наприкінці вправи тренер за допомогою кодоскопа наводить приклади визначень понять “дитина”, “батьки”, “сім’я” зі словників, енциклопедій та інших видань.

3. Вправа “Будиночок” (50 хв.).

Мета: на підставі асоціативних образів, які виникають в учасників щодо понять “дитина”, “батьки”, “сім’я”, усвідомити особисте емоційно-асоціативне ставлення кожного учасника до поняття “батьківство”.

Ресурси: аркуш ватману, на якому намальований великий будинок із багатьма вікнами, але без даху; вирізаний з паперу дах для будинку з написом “батьківство”; аркуші паперу А-4 (за кількістю учасників), на яких намальований будиночок із п’ятьма віконцями; плівка з визначенням поняття “батьківство”.

Хід проведення. I етап (10 хв.). Тренер знову звертає увагу учасників на асоціативні ланцюжки, створені до понять “дитина”, “батьки”, “сім’я” у попередній вправі. Він пропонує учасникам знайти в цих ланцюжках спільні (або близькі за значенням) асоціації та вписує їх у вікна великого будинку. Далі тренер наголошує на тому, що ці спільні асоціації створюють початок асоціативного ланцюжка ще до одного базового поняття “батьківство”. Він прикріплює над будинком дах із написом “батьківство” і пропонує учасникам доповнити ланцюжок новими асоціаціями, які у них виникають стосовно цього поняття. Ці доповнення він також вписує у вікна будинку.

II етап (10 хв.). Учасники отримують аркуші паперу, де намальований будиночок із п’ятьма віконцями. Кожному з них пропонується обрати зі всіх вікон великого будинку 5 асоціацій, які, на його думку, найбільш повно відповідають поняттю “батьківство”, та вписати їх у віконця свого будиночку.

III етап (10 хв.). Учасникам пропонується поставити номери від одного до п’яти біля віконця, тобто оцінити за ступенем адекватності змісту

запропоновані визначення терміну “батьківство”, а потім презентувати свою думку у великому колі.

IV етап (15хв.). Проводиться обговорення вправ відповідно до запитань:

1. Які асоціації були названі всіма або більшістю учасників?
2. Які пріоритетні асоціації найчастіше називались учасниками?
3. Чи є в групі абсолютно однакові будиночки? Чи є будиночки, написи у віконцях яких не співпали з іншими?
4. Що стане з будиночком, якщо одне з віконць “погасне”?
5. Які труднощі виникали на різних етапах виконання вправи? Які варіанти пропонуються для їх подолання?

Наприкінці вправи тренер презентує визначення поняття “батьківство” за допомогою кодоскопа.

4. Вправа “Незакінчене речення” (15 хв.).

Мета: сформувати розуміння учасниками поняття “усвідомлене батьківство”.

Ресурси: картки з надрукованим початком речення “Для мене усвідомлене батьківство – це ...” (за кількістю учасників), плакат із визначенням поняття “усвідомлене батьківство”.

Хід проведення. Учасники отримують картки з початком речення, їм пропонується впродовж п’яти хвилин написати свій варіант його завершення. Всі члени групи по черзі зачитують свої тексти. Протягом декількох хвилин відбувається обговорення, у ході якого визначаються повторення, пріоритети у розумінні поняття. Наприкінці вправи тренер знайомить учасників із визначенням поняття “усвідомлене батьківство”:

“Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків (чи осіб, які їх замінюють) між собою та іншими членами сім’ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на всіх етапах її життя”. Плакат із цим визначенням вивішується на видному місці.

До уваги тренера. Необхідно зробити наголос на тому, що подальший хід тренінгу передбачатиме аналізом складових поняття “усвідомлене батьківство”, і надалі слід постійно звертатися до цього визначення.

5. Підведення підсумків заняття за методикою “Дитячий майданчик” (10 хв.).

Мета: дізнатися про враження учасників від роботи на тренінгу.

Ресурси: ватман із заздалегідь заготовленим малюнком дитячого майданчика.

Хід проведення. Тренер звертає увагу учасників на малюнок дитячого майданчика, який прикріплений на стіні, та пропонує обрати зображення, що відповідало б стану, в якому кожен із них знаходився впродовж перших занять тренінгу. Далі учасникам пропонується підійти до малюнка та написати своє ім’я біля обраного зображення.

6. Домашнє завдання “Сімейна реліквія” (5 хв.).

Мета: сприяти зацікавленості в проведенні тренінгу та підготуватися до початку роботи наступного дня.

Хід проведення. Тренер звертається до учасників із проханням підготувати на ранок наступного дня розповідь про власні сімейні традиції та реліквії і, якщо є можливість, принести ці реліквії на тренінг.

7. Вправа на завершення “Щоб нам завтра пощастило” (5 хв.).

Мета: зняти емоційне навантаження, підвищити настрій учасників.

Хід проведення. Необхідно стати у щільне коло, покласти руки сусідам на плечі, витягнути праву ногу вперед. Ми стрибатимемо на лівій нозі і дружньо тричі будемо повторювати вголос: “Щоб нам завтра пощастило!”. Після цього необхідно розімкнути руки, опустити їх, трішки присісти, а потім високо підстрибнути та вигукнути “Ура!”. Наскільки голосно крикнете – настільки завтра та пощастить”.

Заняття 3

1. Ранкове привітання (5 хв.).

Мета: ознайомлення учасників тренінгу із завданнями та регламентом роботи дня. Ранкова рефлексія.

2. Вправа “Атоми – молекули” (5 хв.).

Мета: Активізувати увагу учасників, настроїти їх на подальшу роботу, об’єднати у підгрупи для виконання наступної вправи.

Хід проведення. Тренер нагадує учасникам, що молекула є своєрідною сім’єю, яка складається з декількох її членів – атомів. Далі він пропонує учасникам уявити, що кожен із них є атомом, який хаотично рухається по кімнаті. Коли тренер вигукне якусь цифру, атомам необхідно якомога швидше об’єднатися у молекули – утворити кола, взявшись за руки (кількість атомів у молекулах повинна відповідати тій цифрі, яку вигукнув тренер). Потім тренер оголошує, що молекули знову розпалися на атоми, і учасники продовжують хаотично рухатися по кімнаті. А коли тренер вигукує іншу цифру, учасники знову об’єднуються у молекули-кола; і так декілька разів.

До уваги тренера. Остання цифра, яку вигукує тренер, повинна бути такою, щоб кількість утворених “молекул” співпала з кількістю правил, прийнятих групою напередодні. Тренер оголошує, що утворені “молекули” є підгрупами для виконання наступної вправи.

3. Повторення правил роботи групи “Пантоміма” (10 хв.).

Мета: пригадати правила роботи групи, сприяти створенню атмосфери довіри та доброзичливості.

Ресурси: картки, на кожній з яких написано по одному правилу із “Сімейного статуту”.

Хід проведення Представники підгруп, які були створені у попередній вправі, обирають по одній картці з правилом. Завдання кожної групи – показати за допомогою пантоміми обране правило. Завдання глядачів – відгадати, що це за правило. Далі проводиться обговорення. Запитання для обговорення: 1. Для чого необхідно повторювати правила? 2. Чому повторення правил було запропоновано у такий спосіб?

4. Вправа “Сімейна реліквія”(30 хв.).

Мета: сприяти емоційному заглибленню в тему тренінгу.

Хід проведення. Тренер звертається до учасників із проханням розповісти по черзі про свої сімейні традиції та реліквії і, якщо є можливість, продемонструвати всі ці реліквії. Після виступу всіх учасників проводиться обговорення вправи. Запитання для обговорення:

1. Чи дізналися Ви щось нове під час підготовки домашнього завдання про свою сім'ю?

2. Які думки у вас виникли після того, як почули розповіді інших учасників?

3. З якою метою, на Вашу думку, ми виконували це завдання? Що воно нам дає?

5. Вправа “Образ щасливої дитини” (30 хв.).

Мета: створити образ щасливої дитини.

Ресурси: конверт із картками чотирьох видів, на яких написані рядки з відомих дитячих віршів (загальна кількість карток відповідає кількості учасників); чотири аркуші ватману, тонований папір, маркери, клей, ножиці.

Хід проведення. Тренер пропонує учасникам взяти наосліп з конверта по одній картці, а потім, розповідаючи вірші, які містяться на картках, об'єднатися у чотири підгрупи. Далі він звертається до учасників: “Ми запрошуємо вас до роздумів. Погодьтеся, що однією з найважливіших проблем є проблема сенсу життя. Яким воно повинно бути? Чому треба вчити дитину, які риси потребують формування? На ці запитання існують безліч варіантів відповідей... Проте, іноді поза увагою вихователів залишається те, що дитину треба навчити бути щасливою! Ми запрошуємо вас до творчості! Спробуйте створити образ щасливої дитини. Для цього у вас є певний час (20 хвилин), певні засоби (ватман, тонований папір, маркери, клей, ножиці), і найголовніше – ваша фантазія, мрії, думки, погляди. Отже, до роботи!” Після завершення роботи підгрупи презентують свої напрацювання. Для узагальнення результатів на цьому етапі роботи тренер може звернутися до праці М. Амосова “Здоров'я і щастя дитини”.

6. Групова робота “Класифікація вікових періодів дитини” (30 хв.).

Мета: визначити основні особливості розвитку дитини на різних вікових етапах.

Ресурси: в залежності від кількості груп, робочі столи із заздалегідь підготовленими аркушами паперу, маркерами.

Хід проведення. I етап. Тренер об'єднує групу в декілька підгруп за допомогою лічилки та звертається до учасників з проханням чітко окреслити вікові періоди розвитку дитини від народження до вісімнадцятиріччя, а також запропонувати їм назви і зробити відповідні позначки на “лінії життя”.

II етап. Учасники презентують свої напрацювання. Наприкінці презентацій тренер узагальнює міркування таким чином, щоб у кінцевому результаті, розвиток дитини був представлений наступними віковими періодами: 0-3 – раннє дитинство, 3-6 – дошкільний вік, 7-9 – молодший шкільний вік, 10-14 – молодший підлітковий вік, 15-16 – старший підлітковий вік, 17-18 – юнацький вік.

III етап. Тренер об'єднує учасників у шість груп згідно з визначеними віковими періодами. Кожна підгрупа отримує завдання: протягом 10 хв. визначити та записати на аркушах паперу основні психофізіологічні особливості конкретного вікового періоду дитини. Наприкінці проводиться презентація роботи груп.

7. Міні-лекція “Особливості психофізіологічного розвитку дитини на різних вікових етапах” (15 хв.).

Мета: ознайомити учасників із основними особливостями розвитку дитини на різних вікових етапах.

Ресурси: на аркушах паперу подані основні моменти міні-лекції.

До уваги тренера. Якщо технічні можливості дозволяють, то ключові моменти інформаційного повідомлення доречно представити на спеціальній плівці для кодоскопа. В такому разі до ресурсів додається кодоскоп.

Хід проведення. Орієнтуючись на представлені напрацювання малих груп, тренер виступає перед учасниками із підготовленою міні-лекцією.

8. Вправа на завершення “Так” і “ні” (5 хв.).

Мета: зняття емоційного навантаження учасників.

Хід проведення. Тренер просить учасників об'єднатися у пари за принципом: “із цією людиною я ще не спілкувався”. Учасники у парах вирішують, хто з них хоче говорити “так”, а хто – “ні”. Тренер пропонує: “Один з вас починає гру, говорячи слово “так”. Інший одразу ж відповідає: “ні”. Ви повинні говорити лише ті слова, які обрали, але по-різному, – змінюючи гучність та інтонацію. Ви можете посперечатись за допомогою цих двох слів, але так, щоб ніхто нікого не образив. Через дві хвилини ролі змінюються: ті, хто говорив “так”, тепер казатимуть “ні”, і навпаки. Цей етап також розрахований на дві хвилини.

Заняття 4

1. Вправа на активізацію “Концентричні кола” (10 хв.).

Мета: сприяти створенню позитивного настрою на подальшу роботу.

Хід проведення. Тренер звертається до учасників: “Утворіть два кола таким чином, щоб в них була однакова кількість людей, які стоять обличчям один до одного (людина з одного кола обличчям до людини з іншого кола). Я буду називати вам тему бесіди, і два партнери, які стоять один навпроти одного, повинні висловити одне одному думки щодо теми. Через 20 секунд я зміню тему та попрошу внутрішнє коло пересунутися рівно на один крок (тобто – одну людину), тим самим вони опиняться навпроти інших людей.

Перша тема звучить так: “Що я найкраще вмію робити?”. Через 20 секунд – завершуйте бесіду. Отже, внутрішнє коло, зробіть крок ліворуч. Наступна тема бесіди; “Людина, яка мене сприймає такою, яким я є, це –...”. Інші теми для обговорення: “Що в мені цінують інші...”, “Чим я пишаюся в собі...”, “Найприємніші канікули в моєму житті...”, “Найбільша радість, яку я приніс...”, “Найкраще у моїй сім'ї...”, “Дуже важлива для мене мета...”, “Ситуація, в якій я був дуже задоволений собою...”.

2. Методика “Мозаїка” (45 хв.).

Мета: опрацювати концепцію спілкування з дитиною, використовуючи можливість роботи у малих групах.

Ресурси: аркуші формату А4 з віддрукованими на них логічно завершеними частинами тексту – “уроками” із книги Ю.Б. Гіппенрейтер “Спілкуватися з дитиною. Як?”. Кількість примірників поділеного на частини тексту відповідає кількості груп. Ручки, папір, ватмани, маркери.

Хід проведення. Тренер методикою “Дитяча пісенька” об’єднує у декілька підгруп по шість осіб у кожній. Далі тренер пропонує кожній підгрупі розраховатися на “перший-шостий”, тобто кожний член групи отримує власний номер: від одного до шести. На наступному етапі тренер просить зібратися окремо в аудиторії всі перші номери, всі другі номери, треті, четверті, п’яті та шості.

Тренер ставить завдання: “Зараз я запропоную кожній з шести підгруп уривок з великого тексту. Ваша мета – прочитати його, запам’ятати та, повернувшись у свої первинні підгрупи, відтворити усім іншим її членам. Кожен з вас буде “експертом” лише у певній частині великого тексту. Спробуйте максимально точно передати інформацію, яку отримали. В первинних групах починайте працювати таким чином: від першого номера до шостого. Вам дається 15 хвилин для вивчення матеріалу та 25 хвилин для його повідомлення в первинних групах”.

Після виконання підгрупами завдання тренер організовує обговорення емоційного стану, вражень, труднощів, з якими зустрілися учасники. Звертається з проханням лаконічно охарактеризувати матеріал, який пропонувався для самостійного опрацювання.

До уваги тренера. Особливу увагу необхідно приділити переходу учасників з одних підгруп до інших, тому що саме на даному етапі часто виникає плутанина. Інструкції щодо зміни підгрупи повинні бути чіткими.

3. Робота у групах з метою визначення умов, які сприяють повноцінному розвитку дитини (45 хв.).

Мета: визначити психологічні, соціальні, духовні та фізичні умови, що сприяють повноцінному розвитку дитини, з’ясувати їх значення для життєдіяльності дитини.

Ресурси: конверт з картками чотирьох типів: “стрибати”, “співати”, “танцювати”, “плескати” (загальна кількість карток відповідає кількості учасників); чотири аркуші паперу А-4; чотири аркуші ватману, маркери, тонований папір, клей, ножиці.

Хід проведення. I етап (10 хв.). Учасники наосліп витягають із конверта по одній картці. Потім вони, виконуючи дії, зазначені в картках, об’єднуються у чотири групи. Групи отримують аркуші паперу А-4, на яких складають перелік умов, що сприяють повноцінному розвитку дитини: 1) психологічні умови, 2) соціальні умови, 3) духовні умови, 4) фізичні умови.

II етап (20 хв.). Групи отримують аркуші ватману, маркери, тонований папір, клей, ножиці, їхнє завдання – створити наочні схеми впливу на повноцінний розвиток дитини умов, перелік яких вони склали на попередньому етапі, а також підготуватися до презентації цих схем. Під час презентації

необхідно зробити наголос на значенні та механізмах впливу умов на повноцінний розвиток дитини, а також розглянути можливості негативного впливу окремих умов, шляхи попередження цього впливу.

III – етап (15 хв.). Групи презентують схеми у великому колі. Проводиться обговорення вправи. Запитання для обговорення:

1. Чи можна розглядати психологічні, соціальні, духовні, фізичні умови окремо одні від інших?

2. Від кого у першу чергу залежить створення сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини?

3. Яка роль суспільства, держави в створенні цих умов?

4. Вправа на завершення “Веселий масаж” (5 хв.).

Мета: провести емоційну релаксацію учасників.

Хід проведення. Всі учасники стають один за одним, утворюючи велике коло, і починають повільно рухатись вперед. Тренер робить певні масажні рухи на спині того, хто йде попереду нього. Відчувши це, учасник намагається повторити ці рухи тому, хто йде попереду, і т. д. Коли тренер відчує масаж на своїй спині, він змінює свої масажні рухи. Те ж саме послідовно роблять й інші учасники. І так декілька разів.

Заняття 5

1. Вправа на активізацію “Павучок” (5 хв.).

Мета: сконцентрувати увагу учасників, сприяти настрою на виконання подальшої роботи й груповій згуртованості.

Хід проведення. Всі сідають у коло. Тренер малює на фліпчарті сітку, а всередині неї – павучка. Кожен учасник по черзі пересуває павучка з клітини на клітину, називаючи напрям (праворуч, ліворуч, вверх, вниз). Але треба пам’ятати, що павучок не пересувається по діагоналі, а лише по вертикалі та по горизонталі. Забороняється також виводити його за межі поля. Учасники слідкують в уяві за пересуванням павучка, і, коли він опиняється всередині, – всі плескають у долоні. Подорож павучка продовжується, доки кожен з учасників не покереує ним.

Наприкінці тренер підводить до думки, що світ дітей існує поруч зі світом дорослих, в тому ж самому фізичному просторі, але ми виявляємося дивовижно “сліпими” відносно життя та культури дітей. Діти вміють творчо “вписатися” у ситуацію, знайти собі справу навіть там, де немає нічого привабливого, як, наприклад, уявити на клітчатій дошці казкового павучка та “відправити його у подорож”.

2. Вправа “Тема родини в українському фольклорі” (15 хв.).

Мета: пригадати, як представлена тема сім’ї та сімейного виховання в українському фольклорі.

Ресурси: плівка для кодоскопа з народними прислів’ями.

Хід проведення. Учасникам пропонується пригадати якомога більше українських прислів’їв, приказок, пісень, у яких яскраво простежуються родинні стосунки та традиції стосовно виховання дітей в українській сім’ї (тренер занотовує їх на фліпчарті). Після закінчення тренер за допомогою

кодоскопа пропонує учасникам приказки та прислів'я. Після цього проводиться обговорення. Запитання для обговорення:

1. Яка мета виконання цієї вправи?
2. Чи має сенс вивчення народної мудрості в сучасний час?
3. Керована дискусія (20 хв.).

Мета: визначити й обговорити уявлення учасників щодо сім'ї та батьківства.

Ресурси: два аркуші паперу з написами “погоджуюсь” і “не погоджуюсь”, прикріплені у протилежних кутах кімнати, де відбувається тренінг; список висловлювань для тренера.

Хід проведення. Тренер пропонує учасникам підвестися та зібратися у центрі кімнати. Далі він зачитує твердження, стосовно яких учасникам необхідно висловити власну точку зору. Якщо вони погоджуються із запропонованим твердженням, то мають піти у куток кімнати, де прикріплено табличку “погоджуюсь”. Якщо учасники не поділяють думку, запроповану для обговорення, то переходять у куток з табличкою “не погоджуюсь”. Після розподілу учасників по кімнаті стосовно кожного твердження тренер просить декого з них аргументувати свою позицію.

Зміст твердження:

1. Діти належать батькам
2. Жінки краще виконують батьківські функції, ніж чоловіки
3. Державі немає місця у сім'ї
4. Застосування фізичного покарання формує характер дитини
5. Батьки, які люблять своїх дітей, не можуть завдавати їм болю
6. Діти, які виховуються у неповних сім'ях, зустрінуться із значними труднощами у своєму житті

При проведенні дискусії думка кожного учасника, що обумовлена певним досвідом і цінностями, має право на існування. Завдання тренера полягає у тому, щоб наприкінці дискусії підвести до висновку про те, що не можна однозначно трактувати жодне з наведених висловлювань.

4. Міні-лекція “Стили поведінки батьків” (15 хв.).

Мета: визначити основні стилі поведінки батьків стосовно дитини.

Ресурси: на великих аркушах паперу занотовані основні моменти інформаційного повідомлення.

До уваги тренера. Якщо технічні можливості дозволяють, то основні моменти інформаційного повідомлення доречно представити на спеціальній плівці для кодоскопа. У такому разі до ресурсів додається кодоскоп.

Хід проведення. Тренер подає учасникам міні-лекцію на тему: “Стили поведінки батьків”.

5. Вправа “СТОП-кадр” (60 хв.).

Мета: на конкретних прикладах проаналізувати різні стилі поведінки батьків стосовно дитини.

Ресурси: відповідно до кількості учасників заздалегідь підготовлені бланки з питаннями, згорнуті у вигляді “гармошки”; чотири картки, на яких зазначені стилі батьківської поведінки.

Хід проведення. Тренер роздає учасникам фрагменти різних чотирьох листівок і пропонує скласти “з частин ціле”, таким чином створивши чотири підгрупи. Далі представники кожної групи обирають по одній картці, де зазначені стилі батьківської поведінки. Кожній підгрупі пропонується впродовж 10 хвилин підготувати ситуацію, яка б найкраще ілюструвала певний стиль поведінки батьків. Неодмінна умова – в ситуації повинні брати участь всі члени групи. При цьому тренер обирає з числа кожної підгрупи по одному учаснику, який виконуватиме роль спостерігача з наступними функціями: не втручатись у процес підготовки сценки; спостерігати за діями героїв історії, не коментуючи їх; відслідковувати кульмінаційний момент сценки; під час презентації напрацювань підгрупи зупинити дію на кульмінаційному моменті словом “СТОП”.

Коли групи будуть готові до презентації, тренер роздає всім учасникам заздалегідь підготовлені бланки із запитаннями, згорнуті у вигляді “гармошки”. Протягом п’яти хвилин всі учасники відповідають на запитання та занотовують їх у бланках. Бланки з питаннями: 1. Хто? 2. Що ти робиш? 3. Для чого ти це робиш? 4. З кого ти береш приклад? 5. Які твої цінності?

Потім у довільному порядку тренер пропонує підгрупам презентувати свої історії. Але перед початком кожної презентації всі її учасники обирають із числа глядачів по одній особі, якій довіряють свою “гармошку”. Таким чином, визначаються ті, хто виступатимуть у ролі “совісті” дійових осіб. Далі учасники інсценують свої історії. Після репліки спостерігача “СТОП” презентація зупиняється і “совість” кожного учасника займає позицію позаду нього. Тренер у довільному порядку задає запитання учасникам, але відповідають на них ті, хто виступає у ролі “совісті”, користуючись занотованими у бланках відповідями.

До уваги тренера. Після презентації кожної групи доцільно задати запитання: 1) спостерігачеві – чому він саме у той момент зупинив дію?; 2) учасникам підгруп – яким чином розвивалися події в їхній сценці далі?; 3) всім учасникам – як мали б розвиватися події далі, якщо б стиль поведінки батьків був іншим?

Наприкінці вправи тренер проводить загальне обговорення відповідно до запитання: 1. Що дало нам виконання цієї вправи? 2. Чи можна уникнути конфліктів у взаємовідносинах між членами сім’ї? 3. Чи доцільно батькам завжди дотримуватись якогось одного стилю поведінки?

6. Вправа на завершення “Коло компліментів” (5 хв.).

Мета: провести емоційну релаксацію учасників.

Хід проведення. Всі учасники стають в коло. Один із них кладе руку на плече тому, хто стоїть праворуч від нього, і каже йому якийсь комплімент. Той, в свою чергу, робить те саме по відношенню до свого сусіда праворуч. І так, доки коло не замкнеться.

Заняття 6

1. Вправа на активізацію уваги “Плутанина” (5 хв.).

Мета: сприяти активності учасників у подальшій роботі.

Хід проведення. Стоячи у колі й тримаючись за руки, учасники утворюють своєрідне переплетіння – “плутанину”, не розриваючи рук, як у відомій дитячій грі. Один з учасників (обраний за власним бажанням), який не спостерігав за процесом заплутування, має відновити вихідне положення, не рознімаючи рук учасників.

2. Вправа “Типи сімей” (25.хв.). Мета: проаналізувати окремі типи сімей, визначити позитивний тип сім’ї для виховання дитини.

Ресурси: три аркуші ватману, маркери.

Хід проведення. I етап. Тренер знайомить учасників з основними типами сімей.

II етап. Після інформаційного повідомлення учасники об’єднуються у підгрупи відповідно до кількості типів сімей. Впродовж п’яти хвилин учасникам необхідно визначити та записати на ватмані позитивні та негативні характеристики того типу сім’ї, який визначив тренер для обговорення в підгрупі.

III етап. Після групових презентацій проводиться загальне обговорення. Запитання для обговорення:

1. Чи впізнаєте ви елементи вашої сім’ї у представлених характеристиках?

2. Чи вплинув на вас тип сімейних стосунків вашої родини?

3. Якщо ви маєте сім’ю та дітей, то чи нагадують стосунки у вашій сім’ї взаємини в батьківській сім’ї?

4. Який тип сім’ї, на вашу думку, більш позитивний для створення гармонійної сім’ї?

3. Інформаційне повідомлення “П’ять шляхів до серця дитини” (15 хв.).

Мета: ознайомити учасників із прийомами налагодження позитивних взаємостосунків із дітьми.

Ресурси: ватман, п’ять смужок, скотч.

Хід проведення. Тренер виступає з інформаційним повідомленням, під час якого поступово кріпить на малюнку із зображенням дитини смужки – “шляхи до серця дитини” і робить на них відповідні написи: час, дотик, допомога, подарунок, заохочення. Після інформаційного повідомлення проводиться обговорення. Запитання для обговорення:

1. Чи була наведена інформація для вас важливою?

2. Що для вас означає поняття “шлях до серця дитини”?

3. Чи доречно обрати тільки один шлях до серця дитини?

4. Вправа “Сімейна скарбничка” (30 хв.).

Мета: визначити особливості спілкування з дитиною різного віку.

Ресурси: чотири аркуші паперу із зображенням скарбнички.

Хід проведення. Тренер об’єднує учасників у чотири підгрупи. Кожна отримує аркуш із зображенням скарбнички. В кожному із п’яти відділів скарбнички учасникам пропонується написати конкретні приклади практичного застосування щодо кожного із п’яти шляхів до серця дитини, запропонованих у інформаційному повідомленні на попередньому етапі. Кожна підгрупа протягом 10 хв. “заповнює скарбничку” відповідно до психофізіологічних

характеристик конкретної вікової групи дитини: I група – 0-6 років; II група – 7-10 років; III група – 11-14 років; IV група – 15-18 років.

Після завершення роботи учасники презентують “наповнені скарбнички”, звертаючи увагу на те, які з п’яти шляхів є найбільш актуальними для конкретного вікового періоду розвитку дитини.

5. Міні-презентація “Умови ефективності виховного впливу батьків на дитину” (5 хв.).

Мета: визначити умови ефективної реалізації виховного потенціалу молодих батьків.

Ресурси: плівка для кодоскопа з рекомендаціями для молодих батьків.

Хід проведення. Тренер за допомогою кодоскопа пропонує до уваги учасників умови ефективної реалізації виховного потенціалу молодих батьків, розроблені ним за результатами дипломного дослідження. Завдання учасників – проаналізувати запропонований перелік та доповнити його.

6. Підведення підсумків дня за методикою “Ідея” (5 хв.).

Мета: підвести підсумки роботи учасників тренінгу.

Ресурси: великий аркуш паперу з намальованими обличчям, групою людей та лампочкою; по 3 різнокольорових картки на кожного учасника.

Хід проведення. Учасникам пропонується написати на картках відповіді на такі запитання (для кожного свій колір):

- 1) Що сподобалося під час сесій мені особисто?
- 2) Які мої враження від роботи у групі?
- 3) Яка ідея (думка) народилася у мене під час тренінгу?

Учасники розміщують свої картки з відповідями поруч із відповідними малюнками.

7. Вправа на завершення “Колискова” (5 хв.).

Мета: зняти емоційне навантаження учасників тренінгу.

Хід проведення. Учасники утворюють коло, кладуть руки на плечі один одному та співають колискову, відому більшості учасників.

Заняття 7

1. Ранкове привітання (5 хв.).

Мета: ознайомлення учасників тренінгу із завданнями та регламентом роботи на занятті. Ранкова рефлексія.

2. Вправа на активізацію “Картки” (15 хв.).

Мета: сприяти активізації учасників.

Ресурси: картки з вирізками статей з журналів, попередньо хаотично розкидані на підлозі у центрі кола (близько 35 шт.).

Хід проведення. Тренер звертає увагу учасників на картки, хаотично розміщені на підлозі та пропонує уважно роздивитись їх, а потім вибрати собі лише одну: ту, що найбільше відповідає настрою учасника на даний період часу. Далі тренер пропонує учасникам по колу (або за бажанням) представити свої картки та відповісти на такі запитання:

- Чому саме ви обрали цю картку?
- Що ця картка розповідає про вас?

3. Повторення правил роботи групи “Пісні” (10 хв.).

Мета: пригадати правила роботи групи, сприяти створенню атмосфери довіри та доброзичливості для конструктивної роботи.

Ресурси: картки, на яких зазначені правила із “Сімейного статуту”.

Хід проведення. Тренер об’єднує учасників у підгрупи за кількістю правил у “Сімейному статуті”. Кожна група отримує картку, де зазначене одне з правил, прийнятих на першому занятті. Завдання кожній підгрупі – продемонструвати це правило за допомогою пісень. Завдання інших учасників – відгадати зміст правила.

4. Робота в групах “Три питання” (50 хв.).

Мета: визначити зміст діяльності різних соціальних інститутів у процесі реалізації виховного потенціалу молоді сім’ї та розвитку дитини на різних вікових етапах.

Ресурси: конверт з аркушиками трьох кольорів (загальна кількість відповідає кількості учасників).

Хід проведення. Учасники беруть з конверта аркушики та об’єднуються у три підгрупи за кольоровою ознакою. Далі групи виконують завдання, які поступово їм визначає тренер:

- 1) визначити проблеми виховання в сучасній молодій сім’ї (10 хв.);
- 2) визначити організації, котрі допомагають молодій сім’ї реалізовувати її виховний потенціал і сприяють розвитку дитини на різних вікових етапах (10 хв.);
- 3) визначити види соціально-педагогічної допомоги, що надають організації для всебічного розвитку та виховання дитини (10 хв.).

Потім відбувається презентація роботи в підгрупах (15 хв.). Запитання для обговорення:

1. Чи є “типовими” проблеми виховання, що виникають майже в кожній молодій сім’ї?
2. Які саме організації можуть допомогти молодій сім’ї вирішити проблеми, що виникають у процесі виховання дитини?
3. Що можна зробити, щоб допомога молодій сім’ї з боку соціальних працівників була більш дієвою?

Наприкінці тренер узагальнює підсумки роботи групи на цьому етапі, звертаючи увагу на роль соціальних педагогів, їх можливості для допомоги батькам у реалізації виховної функції.

5. Вправа “Чарівна паличка” (10 хв.).

Мета: підвищити емоційний настрій учасників.

Ресурси: дерев’яна паличка.

Хід проведення. Учасники стають у коло. Тренер звертається до них: “Уявіть, що у мене в руках чарівна паличка, яка може виконати ваші заповітні бажання. Але вона діє у досить незвичайний спосіб: виконує тільки ті побажання, які ви висловлюєте щиро своєму сусідові праворуч”. Далі тренер повертається до того учасника, котрий стоїть праворуч від нього, робить магічний рух чарівною паличкою і бажає йому щось приємне. Потім передає паличку сусіду і той повторює дії, бажаючи щось позитивне наступному учаснику; і так далі.

Заняття 8

1. Вправа на активізацію “Хто найспритніший?” (5 хв.).

Мета: активізувати учасників групи.

Ресурси: аркуші паперу формату А-4 з розрахунку по два аркуші на кожного учасника.

Хід проведення. Тренер роздає учасникам по два аркуші паперу формату А-4. Їм необхідно покласти по одному аркушу на кожну долоню, не притримуючи їх і не згинаючи руками. Завдання учасників – здмухнути максимальну кількість аркушів у сусідів, зберігши при цьому свої. Той, у кого обидва аркуші опиняться на підлозі, вибуває з гри та сідає на місце, незважаючи іншим. Таким чином виявиться найпрудкіший учасник.

До уваги тренера. Під час проведення даної вправи необхідно дати можливість учасникам пристосуватися до нових обставин – пересування з аркушами на долонях. Нехай учасники спробують порухатися протягом хвилини, а вже потім оголошуйте “змагання”. Доцільно власноруч показати всі етапи цієї вправи.

2. Вправа “Торбина ідей” (10 хв.).

Мета: визначити різноманітні форми реалізації виховного потенціалу молоді сім’ї у сучасних умовах.

Ресурси: ватман із малюнком величезної торбини, клейкі листочки.

Хід проведення. Тренер роздає кожному учаснику по одному клейкому листочку та пропонує методом “мозкового штурму” відповісти на запитання “Через які форми роботи можна реалізувати виховний потенціал молоді сім’ї?”. За правилами “мозкового штурму” тренер фіксує абсолютно всі варіанти пропозицій, але існує одна умова – повторюватись не можна.

Кожний учасник по черзі пропонує “власну форму” та кріпить її на ватман, на якому зображено велику торбину, тим самим символічно наповнюючи її. Якщо всі учасники прикріпили свої листочки, а перелік ідей залишився не вичерпаним, тренер пропонує доповнити його. Після виконання вправи він аналізує запропоновані варіанти й коментує їх.

3. Вправа “Соціальні ініціативи” (50 хв.).

Мета: розробити рекомендації щодо підготовки молодих батьків до реалізації виховного потенціалу сім’ї.

Ресурси: ватмани, маркери, скотч.

Хід проведення. Тренер пропонує учасникам розрахуватися на “перший – четвертий” і об’єднатися у чотири підгрупи. Групам оголошується завдання: впродовж 30 хвилин, спираючись на попередні напрацювання, розробити соціальні ініціативи з метою підготовки молодих батьків до реалізації виховного потенціалу сім’ї, тобто обрати ідею, котра базувалась би на певних змінах соціального середовища, та розробити план її реалізації.

У ході виконання завдання групам необхідно презентувати кінцевий результат за наступною схемою: назва; мета; завдання; термін; цільова група; партнери; ресурси; кроки реалізації; очікувані результати.

До уваги тренера. При обговоренні кожної ініціативи тренеру потрібно звернути увагу на: її реальність; відповідність соціально-педагогічним

проблемам молодих сімей; механізми залучення ресурсів і партнерів; вплив даної ініціативи на підготовку молодих батьків до реалізації виховного потенціалу сім'ї. Потрібно подякувати всім учасникам за виконання завдання, творчі та цікаві ідеї.

4. Визначення досягнення очікувань учасників тренінгу за методикою “Лелека” (25 хв.).

Мета: провести оцінку результатів тренінгу.

Ресурси: картки яскравих кольорів, з яких вирізані бантики; малюнок лелеки, що несе в дзьобі немовля, де на першому занятті були зафіксовані очікування учасників.

Хід проведення. Тренер привертає увагу учасників до аркуша очікувань “Лелека”, з якими вони працювали на початку тренінгу. Він звертається з проханням подумати, наскільки реалізувалися очікування кожного. Далі тренер зауважує: “Нове життя – від нього ми чекаємо чогось дивного і світлого, обов’язково щасливого. Лелека несе в дзьобі немовля кожного з нас на шляху до нових знань і відкриттів. Що ж побажати цій дитині?”. Потім він пропонує на бантиках, що роздаються кожному, написати побажання собі або групі. Алгоритм подальшої роботи наступний: кожний учасник по черзі підходить до лелеки та коментує, наскільки виправдалися його очікування, а потім зачитує своє побажання й прикрашає бантиком ковдру дитини, яку несе лелека.

5. Підсумкове анкетування (10 хв.).

Ми маємо надію, що протягом цього тренінгу спільними зусиллями нам вдалося піднятися по сходинках усвідомленого батьківства. Ми бажаємо Вам подолати подальші підйоми, піднятися на новий рівень знань, умінь, якостей та отримати від цього радість і задоволення. Ми бажаємо Вам знайти що і як сказати своїм власним і всім дітям, а також самим собі.